

2018 • 1

LXXI. évfolyam • január

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Balla Sándor
Benkő Levente
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

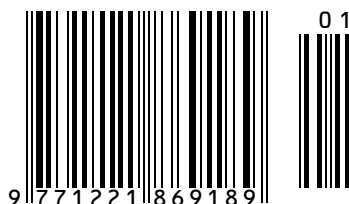
Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Dáné Tibor Kálmán: 2018 a kulturális örökség európai éve 3

művelődés 70

Murádin László: Az aranyosszéki nyelvjárás 4

közösség

Bartha György: Magyarpéterfalvi gond(olat)ok 6

Fazakas László: Erdélyi Krónika 2017. 12

emlék-lapok

Szabó József: A Szent Korona az Érmelléken (1). 14

enciklopédia

Egyed Ákos: Tudós és tudományszervező egyéniség 19

könyvesház

Murádin János Kristóf: „A felejtés – száműzetés, az emlékezés – szabadulás” 23

Gaal György: Egy szucsági fiatalember naplója a reformkori Kolozsvárról . . 26

galéria

Suba László: A művészetek és az irodalom 29

hirdető

Pályázati felhívás 31

Lapszámunk szerzői:

Bartha György – ny. tanár, Csíkszereda
Egyed Ákos – történészprofesszor, akadémikus, Kolozsvár
Fazakas László – történész, Kolozsvár
Gaal György – helytörténész, ny. tanár, Kolozsvár
Murádin János Kristóf – egyetemi adjunktus, történész, Kolozsvár
Murádin László – nyelvész, Kolozsvár
Suba László – szobrászművész, Torda
Szabó József – újszülöttgyógyász, helytörténész, Biharodiszeg

A címlapon karácsonyi színelőadás az 1930-as években. Forrás: FORTEPAN/Hanser Mária adományozó.

A hátsó borítón Furu Árpád fényképe.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

9 1771221 869189

2018 a kulturális örökség európai éve

Miközben az Európai Unió politikai elitje egyre jobban törekszik kontinensünk közösségeinek a társadalmi-gazdasági szabványosítására, általánosságban a globalizációra, addig a vallási és nemzeti identitások egyre karakteresebben követelnek maguknak érvényesülést földrészünkön. Leegyszerűsítve: az elmúlt közel negyed évszázadban kontinensünkön felerősödtek az egyes vallás- és nemzet-tudatok, de nem sikerült kialakítani egy egységes Európa-tudatot. Azt, hogy mitől érezze magát európainak erre mifelénk egy ember. Csak attól, hogy kontinensünk valamelyik államában született? Amennyire a nemzeti, vallási hovatartozás tárgyi és szellemi szimbólumokhoz való érzelmi kötődést jelent, éppen annyira kellene valamilyen érdemi kötődéseket találni az Európa-szellemiség kialakításához is. Bármely nép életének meghatározó tevékenysége kulturális örökségének a védelme, annak megőrzése, azok értékeinek az átmenekítése a múltból a jelenen át a jövő nemzedékei számára. A kulturális örökségnek tehát identitásformáló szerepe (is) van. Ez az azonos érzés, mármint a saját kulturális öröksége iránti elkötelezettség, s ezen keresztül a mások hasonló indíttatásának az átélése, kohéziós erővé válhat jó öreg kontinensünkön az egyes kultúrák között, s ez máris egy lépés lehet a közös európai szellemiség kialakítása felé. Azt kell tudatosítani az európai emberekben, hogy bár a kulturális örökség minden kultúrának a sajátja, de mégis túlmutat az egyes közösségeken, vagyis egyetemes értékeket is közvetít, tehát közkincs. A kulturális örökség nem a múlté, nem statikus, hanem folyamatos átalakulásban és kölcsönhatásban van mindazokkal, akik gazdagítják.

Talán ezek a gondolatok is vezérelhették a közös Európa-politika irányítóit, amikor az idei esztendő a „kulturális örökség európai évének” hirdették meg. De mit is tekint az EU kulturális örökség részének? A meghirdetés dokumentumai szerint a kulturális örökség többféle formában létezhet, úgyis mint Megfogható javak: épületek, emlékművek, ruhák, műalkotások, könyvek, gépek, történelmi városok, régészeti lelőhelyek, stb.; Nem megfogható javak: munkamódszerek, ábrázolásmódok, kifejezések, tudás, készségek és az ezekkel kapcsolatban álló eszközök, tárgyak és kulturális terek. Ide tartoznak a nyelvi és szóbeli hagyományok, a művészi kifejezőmódok, a társadalmi gyakorlatok és a hagyományos szakmák is. Aztán Természetes jelenségek: tájképek, flóra, fauna; Digitális művek: digitális formátumban készült források (digitális műalkotások, animáció stb.) vagy megőrzés céljából digitalizált tartalmak (szövegek, képek, filmek, hangfelvételek stb.). Egyértelmű, hogy a kulturális örökségnek fontos szerepe van kontinensünk jövőjének az alakításában, s így az év meghirdetésével az EU különösen a fiatalokat szeretné megszólítani. Ahhoz, hogy a meghirdetett európai év sikeres legyen, megszervezésében nemcsak az EU és az egyes tagállamok kultúrpolitikájának az alakítói vesznek részt intézményi szinten, hanem a civil társadalom szereplői is fontos szerepet kell hogy játsszanak és vállaljanak. Ami egyértelműen maga után vonja, hogy az EU számtalan nemzetközi pályázási lehetőséget biztosít az év folyamán. A pályázási lehetőségek különösen a hosszú távú elképzeléseket fogják előtérbe helyezni, főleg azokat a terveket, amelyek érdemi változásokat hoznak abban a tekintetben, ahogyan a kulturális örökségünket kezeljük, óvjuk és továbbadjuk az utánunk következő nemzedéknek.

Az erdélyi kultúra talán leglényegesebb alapértéke éppen a kulturális örökségek sokszínűsége. Valljuk be, bár voltak történelmünkben villongások, egymásnak feszülések az egyes vallási vagy éppen etnikai népcsoportok között, de később (és talán jelenleg is) általában a közös kulturális értékek felismerése mentén alakultak és alakulnak ki a harmonikus együttélés feltételei. Talán ezért is válhatott sikeressé érdekvédő szövetségünknek az öt évvel ezelőtt elindított programja Örökségünk őrei – Fogadj örökbe egy műemléket elnevezéssel, amely mára már mozgalommá nőtte ki magát, s nagy népszerűségnek örvend különösen a fiatalok körében. A program elérte célját, hiszen ráirányította a diákság figyelmét az épített örökség őrzésének és népszerűsítésének fontosságára. Ezért nem tevedünk, ha kijelentjük, hogy a kulturális örökség európai évének gondolata csirájában legelőször itt fogalmazódott meg Erdélyben.

Az aranyosszéki nyelvjárás

Lapunk fennállásának 70. évfordulóján, idei számainkban egy-egy régebbi írásunkat közöljük. Azzal a szándékkal tesszük ezt, hogy felelevenítsük a folyóirat gyűjteményeiben őrzött írásokban évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott, de máig időtálló megállapításokat, gondolatokat. (A szerkesztőség)

A történelemtudomány azt tanítja, hogy a kézdi székelyek a XII. században a tároktól körülzárt Székelykő várát fel szabadították, s e harci vitézségükért Aranyosszék mai magyar lakossága tehát a kézdi székelyek egy csoportjának utódai. Mindebből az következik, hogy a Torda szomszédságában, jórészt az Aranyos és Maros folyók, a torockói völgyteknő és a felenyedi patak közt, valamint az Aranyos bal partján elterülő néhány falunak a nyelvjárása ha nem is meggyőzőnek, de legalábbis a kézdi székelyek nyelvjárásához hasonlónak kellene lennie.

Vajon máig megőrizte-e az aranyosszéki nyelvjárás a székelységre jellemző nyelvi sajátosságokat? Milyen az aranyosszéki nyelvjárás?

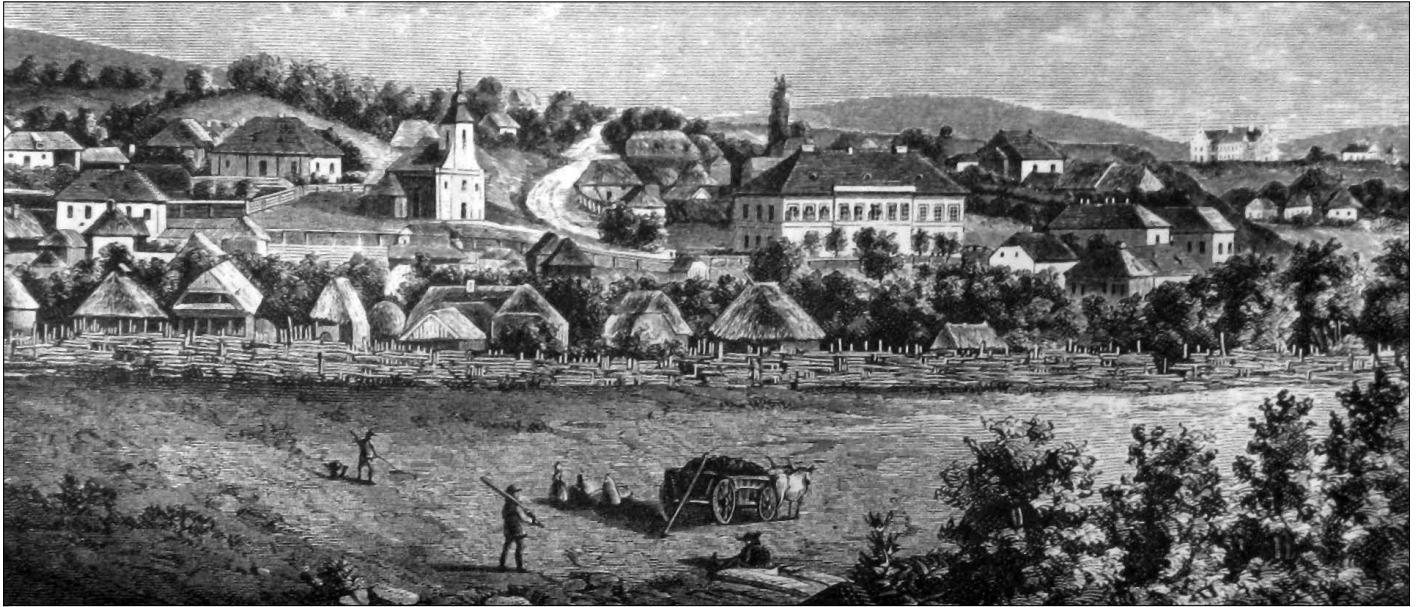
Aranyosszék nyelvjárási jelenségeinek leírása érdekében, 1956 őszétől 1958 februárjáig, magam összejártam e terület falvait, és egy táji nyelvatlasz anyagát gyűjtöttem össze. Ez a táji nyelvatlasz 32 falut ölelt fel. Kiindulópontként a történeti Aranyosszék magyar és vegyes lakosságú helységei szerepeltek, e községek alkották a tájegység összefüggő góciát. Innen kiindulva terjesztettem ki a kutatást a szomszédos községekre is, remélve, hogy néhány nyelvjárási jelenség alapján megvonhatom e terület nyelvjárási határait. Így, déli irányban gyűjtést végeztem még Miriszlón és Marosdécsén, északon pedig Alsójára és Magyarléta nyelvjárásának megfigyelésével, e két falu között meghúzhattam az Aranyosszék és Koltaszeg közötti nyelvjárási határt. Az Aranyos bal partján Mészkon és Alsójárán kívül gyűjtést végeztem még Komjászezen, Túrban, Szinden, Aranyosegerbegyén és Gerendkeresztúron is. Az összegyűjtött nyelvjárási adatokat térképlapokra vetítve feltárult e terület jelenségeiben gazdag nyelvjárási képe.

Melyek az aranyosszéki nyelvjárás jellegzetes sajátosságai?

A hangjelenségek közül elsőként kell említenünk az *a*-zást, az irodalmi *o* helyén ejtett *a* hangot. De ez a jelenség nem mindenütt egyformán, azonos mértékben jelentkezik. A tulajdonképeni néprajzi-földrajzi Aranyosszékhez tartozó, az Aranyos és Maros közén elterülő falvak nyelvjárásában minden hangsúlytalan helyzetben az *o* helyén *a* hangot ejtenek: *abranacs, abrasz, aszszany, szapara, targanca, sáras, csupar, tudam, szomarú, mozag, fogdas* stb. Minthogy a hangsúlyos helyzetben e területen megmaradt az *o* hang (pl. bot, vonat stb.), a hangsúlyos helyzetű irodalmi *a* helyén néha *o* hallható: *kopar* „kapor”, *kocar* „kacor”, *mog* „mag” (pl. Bágyonban). Az Aranyos bal partján lévő falvakban kissé gyengébb fokú az *a*-zás, annyiban, hogy szótöbéli hangsúlyos *o* utáni *o* és minden *á* utáni *o* nem válik *a*-vá. Pl. Harasztoson még *boland, ostar*, valamint *fázak, táncal* hallható, de már Tordatúron *rakam, harangaz* stb. esetek

Feltárt Anjou-kori freskó részlet a felvinci református templomban (Bárácz Lehel fényképe, forrás: Wikipédia)

Felvinc, Aranyosszék központja, a 19. században (forrás: Wikipédia)

mellett már *bolond, ostor, fázok, távol* alakok használatosak.

Aranyosszéktől délre a Maros felé haladva – éppen ellenkezőleg – az *a*-zás erősödik, pl. Miriszlón, az *o* csaknem teljesen megszűnik, s helyét az *a* foglalja el; ilyen esetekben is, mint *gamb, lap* „lop”, *damb, vanat, csarda, akas* „okos” stb.

Az *a*-zás jelenségével együtt jár az *e*-zés, a hangsúlytalan helyzetű *ö*-k helyén ejtett *e* hang: *szőres, sütek, ökre*, *büdes, köszén* stb. Ugyanez a helyzet az Aranyos bal partján lévő községekben is, csupán csak annyi az eltérés, hogy a szótagon belüli hangsúlytalan szótagban, hangsúlyos *ö* után többnyire megmarad az *ö*; így pl. Tordatúron *köhög, dörög, hörccsög, ördög* hallható, szemben a harasztosi *köheg, döreg, hörccseg, ördeg* alakokkal.

A teljesen *a*-zó Miriszlón az *ö*-nek egy nyíltabb változatát ejtik (a nyelvjárástanban *æ*-vel jelölik). Ezen túlmenően, az *ö* (*æ*) meg az *e* hangok viszonya itt sajátosan jelentkezik. Ha szótagok hangsúlyos szótagjában *ü, ű, ő* hang van, a további szótagokban *ö* hang nem lehet, csak *e: ütett, őrelek, búnes* stb. Ha a szótag hangsúlyos szótagjában *ö* (*æ*) hang van, a további szótagokban *e* nem lehet, csak *ö* (*æ*): *közöttöm, szövötközöt, ördögöbb* stb.

Igen érdekes, hogy egyetlen hangjelenség esetében az Aranyos folyó határt képez; ez a jelenség az *á* utáni *o*-zás. Az Aranyos bal partján ilyen alakok hallhatók: *lámpo, káso, házo, lasso*, szemben a jobb parti *lámpa, kása, háza, lassa* alakokkal. Így van ez például Szentmihály és Mészkö vagy Egerbegy meg Aranyosszeg között, noha a távolság közöttük alig egy-két kilométer. Csakhogy közöttük ott folyik az Aranyos...

Az aranyosszéki nyelvjárás e fő hangjelenségei mellett megemlíthető még az ún. rövid, zárt *ö* (illetőleg a kétféle, egy nyíltabb és egy zártabb *e* megkülönböztetésének) hiánya, valamint a hosszú hangoknak rövidebb ejtése. Alaktani szempontból csupán egyetlen esetet említek meg, az itt is kihalófélben lévő *vettenek, jötte*nek igealak gyér nyomait.

A szóföldrajzi jelenségek közül a *lámpaalj* különféle elnevezései jó példa arra, hogy egy fogalom viszonylag szűk területen is milyen sok változatban él; 29 faluban 16 változata van: *lámpaalj, lámpapabutykó, lámpadob, lámpagolyó, lámpagömbér, lámpahólyag, lámpahordó, lámpakádja, lámpa küblüje, lámpaküpű, lámpaöböl, lámpaöblöny, lámpapalack, lámpapohár, lámpaporzsoló, lámpap tőjke, petroljamtartó*. Számos más, érdekes tájszót sorolhatunk fel, a cserépből készült szűknyakú ételhordó edény: *porzsaló* meg *röstölő*; a gidó neve a hegyaljai falvakban: *cicula*; akik kapókövel játszanak, azok *ötköveznek, csontpeggyeznek, pegygyeznek, ballabikáznak, bikköveznek*, sőt egy harasztosi öregasszony így mondta: *sínberbécseznek*; továbbá a göröngy neve: *doroncs, darancs* vagy *dorincs*; az a lány, aki kelletli magát, kacérkodik, az: *festuskadik*, a meggyfa mézga: *macskaméz*, takarmány: *kóst*, az aprókorthe: *vackar*, s így az apró vadkorthe: *vadvackar*, a vakondok: *patkány*, az ék: *pocok, pocak, pacak*... Jelentős a szókincset ért román hatás: *bács* „juhász”, *berbécs* „kos”, *turma* „juhnyáj”, *döblec* „sütőtök”, *gergelice* „zsizsik”, *panunsa*: „a kukorica borító levele” stb.

Ezek után, ha összevetjük a kézdi székelység és az aranyosszékiek jellemző nyelvjárásai sajátosságait, a különbség rögtön szembeötlő. A kézdi székelyek

nyelvjárásában az aranyosszékiekkel szemben megvan a kétféle *e* hang ejtése (ti *elméntek*, ők *elméntek*). Sajátságosan zártabb, „öblösebb” ejtése van az *á* és az *a* hangoknak. A kézdi tájszólásból viszont hiányzik a már említett *a*-zás meg *e*-zés. Az egyesszám 3. személyű birtokos személyrag a kézdi tájszólásban *-ik* alakú (*lovik, ökrök*), Aranyosszéken pedig *-ak, -ek* (*lovak, ökrek*).

A szókincsbeli jelenségek terén a különbségeknek számos példáját idézhetjük, előbb a kézdi, ezt követően az aranyosszéki változatot említve: *féreg: egér, vakkand: patkány, búzaféreg: gargalica, büdöslizi: pellergónija, gaj: doroncs, bog: göcs, járomderce: járombélja, szánát takar: szénát gyűt, sütőtök: döblec, gyom: burjány, lúd: liba, kecskeolló: gidó és cicula, lik: juk, gője: koca* stb.

A szemelvényesen számba vett s itt bemutatott hang- és alaktani, valamint szókincsbeli eltérések azt mutatják, hogy Aranyosszék nyelvjárásai jelenségei nem a székelységre, hanem e területet körülölelő Mezőségekre jellemzőek. Valóban az aranyosszéki nyelvjárás a mező-ségi nyelvjárástípus szerves része.

Mi lehetett vajon az oka, hogy Aranyosszék nyelve az évszázadok folyamán elvesztette székely jellegét? A felelet valószínű abban a tényben rejlik, hogy noha Aranyosszéknek megvolt a maga székelyhelye, hol Kövenden, hol Felvincen, ahol lustráikat tartották, mégis Torda vidékének mező-ségi nyelvjárása közvetlenül hatott rá. A kitűnő földművelő falvakból álló Aranyosszéken a kereskedelem, az ipar, a művelődési élet szempontjából Torda volt a góca, minthogy ma is az.

(Művelődés, 1971. június)

Bartha György |

Magyarpéterfalvi gond(olat)ok

A karácsonyi ünnepkörről

Gy

ermekkori, '56-os emlékeim közt kutakodva (vö. Az én '56-om... *Székelyföld*, 2016/10. sz. 65–83.), a könyörtelen idő árából – amúgy mellékesen – előbukkant még néhány, iskola- és falutörténettel, népszokással, folklórral, anyanyelv- és nemzetiségféléssel kapcsolatba hozható emlékfoszlány, amelyek, jogos szerkesztői véleményezés szerint is, „kilógtak” az 1956-os tematikából. És amelyek egyenként, külön-külön jelentékteleneknek tűnhetnek ugyan, de így, csokorba szedve, hátha mégis felerősítik egymást, rezonálnak, hátha mégis mondanak valamit, s amelyeket, ha nem teszem, nem tettem volna szóvá, menthetetlenül elborítja őket „a múltak iszapja”.

A faluban ma is élő, létező (nem túl sok) népszokás közül a karácsonyi kántálást említeném. Két szegmentuma létezik. Az egyik a gyermekvilágra jellemző: az általános iskoláskorú fiúk (van úgy, hogy már a nagyobb óvodások is, elvéve egy-egy „fiúsabb” lány is bevegyül a kántálók közé) karácsony szombatján előre megszervezett 3-as, 4-es csoportokba verődve már a korai délebed után járják utcasonként a falut, bekopognak az előszobaajtón, a házigazda engedélyét kérve arra, hogy „megtisztelhessek a családot egy szép karácsonyi énekkel.” Nyilván, a válasz csak beleegyező lehet. Ha ilyen alkalomból a kántálócsoporthoz valamilyen portán bezárt kapu „várja” (nagyon ritkán ilyen is előfordul), ezzel a gesztussal az illető család „kiírja magát” a becsületes emberek sorából. A gyermekek előtt mindenképpen! De nem csak! A másik változata e vallásos mezben jelentkező népszokásnak a legények „kántáló kórusa”. Erre még visszatérünk.

E népszokás ezeréves, pogánykori „felmenői” a téli napfordulóhoz köthető

néphagyományok között keresendők, mint például a regölés volt hajdanán, amely már nem él a faluban (egyebütt sem a környékünkön), de szövegtöredékeit a gyermekmondókák helyell-közzel még megőrizték:

„Üjesztendő,
Lyukas kendő,
Kelj fel, Ferkő,
Ég az erdő!”

Abban, hogy a regölés karácsonyi kántálássá átváltozva megőrződött, annak is szerepe lehet, hogy rákényszerült magára vállalni a keresztény egyház céljaiban és törekvéseiben jelentkező új paradigmaváltás egyes elemeit (I. Mesiás-születési hírhozó!), életben maradását évszázadokon át segíthették azonban sokkal világibb, merkantilista vágyak és óhajok is: a kilátásba helyezett ajándék, amely kezdetben kalács vagy egyéb kezdetleges népi sütemény lehetett (amint azt az alábbi humoros, már-már parodisztikus kolinda-szöveg-rész is elárulja:

„Hajnal, hajnal, fényes hajnal,
Most jövök a párnahajjal,
Hogy adjanak nagy kalácsot,
Hogy érjenek sok karácsonyt.
Ha nem adnak nagy kalácsot,
Ne érjenek több karácsonyt!”

Modern korunkban a kántálásért járó fizetség „aprópénzre váltódott”, amelynek „summája” aszerint változik bizonyos keretek között, hogy az adott kántálócsoporthoz milyen rokonsági, szomszédsági, ismeretségi, stb. viszonyban áll a megénekelt gazdával. Megtörtént az is, hogy a gazda, aki kitarthat a régi, kalács-ajándék mellett, a kántálóknak kiosztott kalácszeleteket másnap reggel a külső ablakpárkányára rakva „viszontlátta”. (Élelmet eldobni vétek, tartja a közgondolkodás.)

Sötétedés előtt elindulnak kántálni külön a legények, és külön a házas férfiak egységes „basszus”-csapatai is. Repertóriumuk hagyományosan egy

E népszokás ezeréves, pogánykori „felmenői” a téli napfordulóhoz köthető néphagyományok között keresendők, mint például a regölés volt hajdanán...

lehet csak: a zsolttáros könyvben is fel-lelhető *Az Istennek szent angyala...* A köd borította falu csendjében messze zeng a többszakaszos, 4/4-es ritmusú, monoton, református zsolttár-, kolindadallam. Utána a fennkölt, magasztos, verses köszöntő következik, amelyet deklamálva elmondani – úgy, ahogy illik – nem

Sötétedés előtt elindulnak kántálni külön a legények, és külön a házas férfiak egységes „basszus”-csapatai is.

akárkinek lehetett a tiszte: „Dicsőség az Istennek, dicsőség az Istennek fent a magos egekben, jóakarát, békesség, jóakarát, békesség az emberi szívekben! Zengjen a hála, mert földre szállt az Ég Királya, Szeretet és Igazság jó vele, kezében a Békesség fegyvere. (Sic!) Nyissatok hát előtte szívet, ti, megváltott hívek! Kívánok e háznak, minden lakójának, békés, boldog karácsonyi ünnepeket!” (Az utóbbi években, az ünnep szombatján, úgy 20 óra tájt mobilon felhívtak hazulról, és én is végighallgathattam „egy az egyben” a 60 évvel ezelőtti kántálási

repertoárt. Milyen jó tudni: van valami a világon, ami nem változik!)

Ha már a kántálásról szólok, elmondhatom, hogy az alkalmi énekek között a gyermekkoromban még elhangzottak olyanok is, amelyeket – régiségük folytán – már csak a falu némely „deklaszszált” személye szájából lehetett hallani, akik a kevés aprópénz reményében, nem szégyellették a gyermekekkel egy időben járni a falut, de minthogy újabbat nem tudtak, ezeket a régi énekeket fújták. (Amikor odahaza szűk körben ellenőriztem az általam is – részben – még ismert, régi kántálásszöveget, az itt következő *Elindult Mária...* kezdetűt, egy idősebb személy megjegyzi: „Ezzel az énekkel Dádé Andris járt kántálni utoljára!” Lefitymálva mondja, megjegyzése értékítéletként hangzik. Mondom: „Az ének nagyon értékes akkor is!” Hogyan is állunk ezzel? Az illető személy közel száz éve halott, a neve szitokszóként maradt fenn a falu emlékezetében. Gyermekkoromban tapasztaltam: ha valaki – szemtől szembe – valakire nagyon sértőt akart mondani, az előbbi, inkriminált névvel nevezte meg. Vagy, ha történetesen nőre irányult a porig alázás, azt vágta a fejéhez: „Te, Zsándár Akó!”. Amely elnevezések – nyilván – gúnynevek voltak csupán, de mivel

mindenki így hívta a szóban forgó személyeket, az eredeti nevüket talán maguk a gúnynev viselői is elfeledték. Arra pedig, hogy emígy „csúfra emlegették” (Csokonai) őket életükben, de haláluk után is, nem szolgáltak rá egyébbel, hisz nem tettek senkinek semmi rosszat – idős emberek, akik ismerték őket, és akiket sok évvel ezelőtt megkérdeztem, nem emlékeztek semmilyen néven nevezhető közösségellenes cselekedetükre. Csak arra, hogy kilógtak a sorból. Másak voltak, mint az átlag. S talán a legszegényebbek is! Késői rehabilitációként írom ezeket a sorokat. Bánt, hogy az eredeti nevüket sem sikerült kinyomozni! Hiszen értéket őriztek meg, és hagytak hátra. Köszönet érte! Nyugodjanak békében!

Szóval idézzük a fennmaradt kántálásszöveget:

„Elindult Mária
Betlehem városba,
Betért egy gazdag kovácshoz,
Szállást kéregetni.
Szállást nem adának,
Mert sokan valának,
A gazdag kovácshoz
Volt egy szép báránya,
Elvezette Szűz Máriát
A barmok jászlához.
Tizenkét órakor

A felújított túri magyar ház (forrás: www.szenterzsebet.hu)

Megszületett Jézus,
Tizenkét szép őrző angyal
Köti a bokrétát.
Ébredj, gazda, ébredj,
Éjjeles éjszakán,
Nézd meg, mi van kapud előtt,
Egy aranyalmafa.
Madarak repdesik,
Angyalok hirdetik:
Megszületett Isten fia,
Világ Megváltója.”

Még ősbibb (ezért még inkább lenézett, elkerült volt már akkortájt is) a népi imák, népi siratók fordulatait is szövegében hordozó alábbi karácsonyi ének, amelyet mára már csak töredékesen tudtam felidézni. Ami tematikailag szembeszökően szokatlan, mondhatni egyedi benne, az az, hogy a születést egybekapcsolja a kereszthalállal. Katolikus „származására” utal többek között szövegének tartalmi, stiláris vonatkozásain túl az is, hogy a népdalfa tudomása szerint, akivel ellenőriztettem, túri eredetűnek tudja. Íme tehát a két rivális, felekezeti szempontból is eltérő szomszéd falu szellemi kapcsolatának egy halvány, de a maga nemében mégis jelentőségteljes bizonyítéka. A kolinda különben a fent említett, néhai Zsándár Akó nevéhez fűződik:

„Paradicsom szegeletje,
Aranyszűnyeg leterítve,
Azon fejjül rengő bőcső,
Benne fekszik az Úrjézus,
Jobb keziben aranyalma,
Bal keziben aranyvessző.
Megzundítja (megzuhintja?) a vesszejét,
Zúg az erdő, zúg a mező.
Költögeti annyát, apját,
Kejj fel anyám, kejj fel apám,
Nézd meg, mi van udvarodba,
Nézd meg, mi van udvarodba!
Ki látott még szebb termőfát,
Mint a Krisztus keresztfája?
Piros vérrel virágozik,
Szent lélekkel illatozik.”

Vajon hány évszázad távolából „zundít” a mostani olvasó lelkébe e régi kolindaszöveg? Az sem volt számomra meglepő, hogy az énekbeli furcsa hangutánzó szó egyik közeli rokonával, mondhatni: ikertestvérével, éppen Ady háborús-bibliás Apokalipszis-versében (A csodák föntjén) találkoztam:

„Csillag-zuhító angyal-trombiták
Piros hangjára addig-addig lestem,
Míg megérkeztek a káprázatok,
S csodáit küldi, pirítva a testem,
A nyolcadik angyal: a Láz.”

Ha fonetikailag vizsgálom: a kolindabeli, „éj-mélyből felzengő” szó orrhang + zöngés dentális zárhang kapcsolatát (n + d) az Ady-vers hangutánzó szavában még hátrább és mélyebben képzett

gégehang váltja fel (h). A szó hangulati értéke mindkét szövegben rendkívüli nyomatékkal bír. A költő saját, egyéni, egyszemélyes, különutas Apokalipsziszt a világéval (Vö.: világháború!) összekapcsoló Ady-versben ez a hangutánzó szó jelen van mind a versfelütés-mondat színesztéziájának alkotóelemeként, mind pedig a verszárlatban:

„A Láz és én vagyunk ma a világ,
Nem sietek, mert már el ugyse kések,
Csillag-zuhító angyal-trombiták,
Száz étellel föléró jelenések
Visznek a csodák föntjére föl.”

A kolindaszöveg képi üzenetében a kisdéd által megzundított aranyvessző keltette zúgás (népdalunkban is előforduló kép: „Zúg az erdő, zúg a mező, / Vajon mi zúg benne?”) a Messiás-születés csodahírét adja tudtul országnak-világnak.

Fentebb említettem, hogy a karácsonyi mondakörhöz tartozó, a születést ünneplő, dicsőítő kolindaszöveg – szokatlan módon – látnoki, látomásos jellegű záróképében a kereszthalál vízióját is előrevetíti. A két időpont közti intervallum: egy szűk emberöltőnyi idő, pontosabban 33 év, történelmi léptékben számítva egy röpke pillanat csupán, de micsoda új csapást szabott e 33 év a történelem menetének! Borges valahol felteszi a kérdést: vajon milyen lenne a történelem a kereszt estéje nélkül?

Szólanunk kell még arról is: azáltal, hogy (úgyszintén szokatlan módon) a születés színterét paradicsomi környezetbe költözteti át, a fenti túri/magyar-péterfalvi kolinda a karácsonyi történetet, a Messiás-születés világmegváltást ígérő eseményét a teremtéshez is közelíti. Ami pedig a megénekelt „termőfa” képét illeti, nem lehet nem gondolni a paradicsomi „tudás-fára” is (amely kép az *Elindult Mária...* kezdetű kolindában, ott is a verszárlatban, mint aranyalmafa, ugyancsak jelen van). Lényegében a három, más-más karakterű fa („termőfa” – paradicsomi tudásfa – keresztfá) képének szintézise rendkívül tömör, szuggesztív, komplex (mondjam azt: poszt-modern?) költői képet eredményez (áttűnnek egymáson, mint egymásra vetített film-kockák). E komplex képben a transzcendens úgy válik szemléletessé, plasztikussá (megfigyelendők a benne foglalt látás, szín, illat érzékelésére utaló, színesztéziás képelemek!), hogy eredeti szakrális jellegét is megőrzi ahhoz hasonló alliterációkkal, mint amelyeket az Ó-magyar Mária-siralom szövegében is megtapasztalhatunk:

„Ki látott még szebb termőfát,
Mint a Krisztus keresztfája,
Piros vérrel virágozik,

Szent lélekkel illatozik.”

Ki tiltja meg elképzelnem azt a valaha volt jelenetet, amint a népi vallásosságnak ez a lírai gyöngyszeme a ködbe borult sárfészek egyik házának alig ki-világított ablaka alatt a rongyos, éhes, kitaszított asszony ajkain, mint pentaton dallamú karácsonyi ének felhangzik? Néhány karácsonyi kolduskrajcár reményében! Mindkét dallam kottájának közlésével még adós marad ez az írás!

A fenti kántáló ének 11 sorára (a szóbeliség útján hagyományozódó népi szövegekre jellemző kisebb változtatásokkal) Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyét hágék, lőtőt lépék* (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976) című, archaikus népi imádságokat tartalmazó gyűjteményének utolsó, V. fejezetében (Függelék. Kántáló énekek) bukkantam rá. A hozzáfűzött jegyzet arról tudósít, hogy Erdélyi Domokos Pál Pétertől kapta, aki moldvai magyarok körében, talán Egyházasközáron jegyezte le. Erdélyi, hivatkozva Dömötör Tekla kutatásaira, e népi kolinda egyes mitikus motívumait a 3000 évvel Krisztus előtti óperza hold- és napisten, Mithrász kultuszával hozza összefüggésbe. Ennyit a kántáló ének régiségéről! Ötezer év! Az ember beleszédül, ha elképzelem! Ugyancsak Erdélyi hivatkozik arra, hogy a kolinda első része (az egybeeső 11 sort is beleértve) Makkai Endre és Nagy

**Fentebb említettem,
hogy a karácsonyi
mondakörhöz tartozó,
a születést ünneplő,
dicsőítő kolindaszöveg
– szokatlan módon
– látnoki, látomásos
jellegű záróképében
a kereszthalál vízióját is
előrevetíti.**

Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* című könyvében (Erdélyi Tudományos Füzetek 103. sz. 43. Kolozsvár, 1939.) is megtalálható. Ideírom az Erdélyi Zsuzsanna könyvében 230. sorszámmal jelölt *Paradicsom kő kertjében* kezdetű népi kolindának a túri/magyar-péterfalvi gyűjtésből származóra „hajazó” 11 sorát: „Paradicsom kő kertjében / Arany szűnyeg leterítve, / Én nem láttam szebb keresztfát, / Mint Úrjézus keresztfáját, / Mert a vér megvirágozza, / S a szentlélek

illatozza. [...] Azon belül egy bölcsőcske, / Abban van a világ Úr Jézusa, [...] Jobb kezibe' arany alma, / bal kezibe' arany vessző, / Fel-felhajtja, megzúdítja..."

Az iskoláról

A balázsfalvi magyar általános iskola épületét valamikor a hetvenes évek elején lebontották, e cselekedettel „több legyet is megütve egy csapásra”. Legfontosabb „eredménye” nyilván az lett a rombolásnak, hogy a kommunista éra kezdetekor, a tanügyi reform évében (1948), a Küküllők alsó folyásának a vidéke számára létrehozott önálló magyar iskola így megszűnt létezni, a magyar osztályokat, mint tagozatot besorolták a szomszédban magasodó, egyemeletes román általános iskola intézményébe, amely épület 1920 előtt éppen a magyar tannyelvű elemi iskolának adott otthont.

A másik szempont az lehetett, hogy kellett a házhely. A néhai iskolaépület, az udvar és az aránylag tágas iskolakert

helyén utána rövid időn belül négyemeletes panelházak nőttek ki a földből.

Nem elhanyagolandó a harmadik meg gondolás sem: az iskolaépület – magyar építészeti stílusjegyei miatt – már régtől fogva szálka volt a városi vezetőség szemében. A széles városi főutca alsó, nyugati részének, fentről jövet a jobboldali házsorát lezáró, földszintes saroképület hajdan vidéki nemesi kúriaként fungált, erőteljesen népi reneszánsz stílusjegyekkel. Említettük: jobb egék alatt mindenképpen műemléképület státuszra tarthatott volna igényt, megmenekülve így a lebontástól. Engedtessék meg kissé részletesebben szólni róla, mivel már nem létezik! Az alaprajzában az udvar felé forduló L alakot formáló hajdani épületről elmondható: a L hosszabbik szára ablakaival kifelé, a főutcára, míg a rövidebb szára a főutcát lezáró akkori piactérre nézett. Az udvar felől az L belső szárai mentén reneszánsz oszlopsorral szegélyezett tornác futott végig (megemlítem: a bethlenszentmiklósi kastély légvonalban innen kb. 15 km). Amikor könyvemmel

az iskola udvarán sorakozó farakások tetejére félrehúzódva a *Romeó és Júliát* olvastam, „lelki szemeim előtt” ennek az oszlopsornak a boltívei alól léptek elő Tybalt, Mercutio és társai.

A balázsfalvi magyar iskola osztálylétszámait az ötvenes évek közepétől közel fele-fele arányban tették ki a túri és a péterfalvi származású tanulók. E két falu adta tehát a tanulók zömét. Balázsfalva évi három-négy tanulóval, a szórvány pedig (Bénye, Búzásbocsárd, Hosszúaszó, stb.) évente összesen már csak alig két-három tanulóval járult hozzá a létszámszaporulathoz, utóbbiak aztán végleg kimaradtak. Ezt a tendenciát követte a túri tanulóútánpótlás kezdetben fokozatos, majd végleges elapadása.

A két faluból (Magyarpéterfalva és Túr) származó diákok hazulról hozott „civilizációs szintje” között, ha nem is létezett különbség, de ami a magyar nyelvi kompetenciát illeti, annál nagyobb, mégpedig az utóbbiak kárára. Erre még visszatérünk. Baj volt az is, hogy erre egy-két tanárunk (igaz, nem

A Magyar Királyi Állami Népiskola (ma Toma Cocișiu Gimnázium) Balázsfalván, 1910-ben. (forrás: FORTEPAN/Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór Cége)

A magyarpéterfalvi református templom (Vetési László fényképe, forrás: www.hereditatum.org)

túl gyakran!) még „rá is tett néhány lapáttal”, gúny tárgyává téve a túri gyermekek nyelvi anomáliáit, a két gyermekcsoport között fennálló rivalizálást még jobban elmérgesítve ezáltal. Nyilván, nem ez volt a fő ok, egyéb szociális, demográfiai, politikai stb. vonatkozásokkal magyarázható, hogy a hatvanas évektől mostanig a túri tanulók létszáma fokozatosan és megállíthatatlanul gyakorlatilag a nullára csökkent. A fő ok nyilván a túri 1–4. osztályos magyar anyanyelvi oktatás megszűnte.

Mégis, a '60-as évek közepétől megsaporodott a – most már – magyar tagozat tanulóinak létszáma, mégpedig egyfelől annak köszönhetően, hogy a balázsfalvi árvaházban, egy könnyűszerrel kikövetkeztethető nemzetiségi politika logikája szerint, megjelennek zömével a Székelyföldről származó iskolaköteles intézeti gyermekek, akiket – román nyelvismeretük teljes hiánya következtében –, átmeneti jelleggel, amíg az új környezetben elsajátítanak valamennyi román nyelvtudást, a magyar

tagozatra voltak kénytelenek beírni. Másfelől, a balázsfalvi faipari kombinát beindulását követően betelepített székelyföldi vendégmunkás-családok is természetesen a magyar tagozatra adták gyermekeiket. Amely családok fiatalabbja, de különösen a románságba beházasodott „magánosok” aztán egy emberöltő leforgása alatt elindulnak az asszimiláció lejtőjén. Pedig beköltözésükkor még a „bună ziua”-t sem igen értették, és úgy 35–40 év elteltével, ha a volt ismerősük magyarul köszönt nekik, már románul fogadták. A jelenségről Szőcs István is értekezik a kolozsvári *Helikon* lapjain: „Székely csoportok kirajzásai, vagy egyéni kitelepedések román vidékekre már a 19. században megkezdődtek, de az első világháború után tömegessé váltak. Az ember feltételezte volna, hogy ezek erősítették, az itt ott már meglévő magyar szórványokat. Megdöbbentő módon azonban ennek majdnemhogya az ellenkezője történt.

Néhány példa személyes tapasztalataimból: Bukarest egyik régi kertváros

jellegű negyedében, ahol az ötvenes években több mint két évig tanyáztam, a harmadik emeleten lakott egy Şuteu nevű öregedő (székely vidékről betelepített: – B. Gy.) cipész. Amikor felkerestem egy javításra szoruló szandállal, közölte, hogy eredetileg Sütőnek hívták, de már több mint 30 éve Bukarestben él, és elfelejtett teljesen magyarul; arra kért, időnként keressem meg, és szóljak hozzá magyarul, hadd lássa, mire emlékszik még! (30 év során magyar templomba nem járt, magyar könyv, újság sem járt a kezében). (Szerző a továbbiakban „ellenpéldákat” sorol fel. Érdekes olvasmány!) (...) Aztán, ahogy lassan megismerkedtem a várossal, elhűlve tapasztaltam, hogy az ottani magyarok közül hétfalusi csángók, s váradiak, bánágiak, még kolozsváriak és brassóiak is többnyire jobban állnak magyar nyelvismeret és használat dolgában, mint a betelepült székelyek. Vajon miért?”¹

Egyetlen magyarázat: szülőföldjükön többen élve nincsenek beoltva az

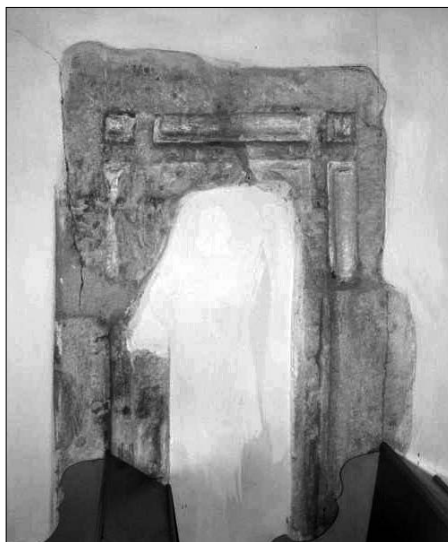
elnemzetietlenedéstől védő ellenmeggel. Tud-e valaki ennél jobbat? (Egy későbbi cikkében Szócs István a „fekete magyar-fehér magyar” elméletet taglalva valami egyéb magyarázatot is megpendít, de talán ebbe ne bonyolódjunk bele!)

Nem egészen ismeretlen dolog, csak keveset beszélünk róla: az „elcsángósodás” nem csak Moldvára, az erdélyi magyar szórványvidékre is jellemző folyamat. Égbekiáltó mementó e tekintetben a Balázsfalva melletti nagyközség, Szanccsal (régii nevén Bösörzményszanccsal) elárvult, valaha volt református, utóbb aztán hívek nélkül maradt, ajtólaná, ablaklaná váló temploma, harangjától megfosztott templomtornya. (A legújabb hír szerint már nem is áll, összedőlt, az épület egyetlen romhalma!) A falu Erosdi, Batori, Bolog, stb lakói már csak nevükben hordják valamikori etnikai hovatartozásuk „bélyegét”. (A hasonló sorsra jutott, de talán még össze éppen nem dőlt marosszentimrei templom, Jékely versének köszönhetően, nagyobb hírnévnek örvend.)

Egy ugyancsak kevésbé tárgyalt, népi nyelvpszichológiai jelenségre hívnám fel a figyelmet, amely akkor is létezik, és kifejti asszimilációt fokozó hatását, ha igen gyakran nem beszélünk róla. A nyelvi jelenség lényegéről, más kontextusba állítva a dolgot, a moldvai magyarok vonatkozásában, tudományos apparátus felvonultatásával, Péntek János tanár úr értekezik a *Moldvai Magyarság* számaiban.² Az azonos etnikumhoz tartozó, ám a magyar nyelvet más-más dialektusban beszélő magyar népcsoportok vonatkozásában bevett, elintézett, megfellebbezhetetlen „tény”: a nyelvet a „mi” (saját közösségünk) kompetenciális szintjéhez képest másként, eltéréssel, szilárd meggyőződésünk szerint: hibásan, helytelenül, fogyatékosan beszélők emberi nyelvjának, minőségének a megkérdőjelezése, leértékelése. Vajon a székelyföldi városainkba „visszacsángált”, a székely atyafiak által „tyár-magyarnak” titulált, és szűkebb körben csángómagyar beszédük miatt neveltség tárgyává tett moldvai atyánkfiai közül hányan lettek inkább románna a magyar beszédjük következtében őket övező gúny miatt?

Így „intézi el” a mezősegi nyelvjárást beszélő péterfalvi is a nyelvvesztés bizonyos fokán leledző túri atyafit a románból történő tükörfordításai miatt. Aki „suralt fuszulykát” eszik (fasole freată) törtpaszuly helyett, és – futószóló gyanánt – „mászó szőlőt” (viță de vie cățărătoare) telepít a tornácára. Továbbá, így válnak rosszindulatú gúny

tárgyává a román nyelv hatására bekövetkező, sajátosan elnyújtott, éneklő hanglegjtésük miatt, amit leírni, írásban visszaadni nem, csak utánózni lehet. Azt azonban nagyon hatásosan!

Reneszánsz ajtókeret a magyarpéterfalvi református templomban. Vetési László képe

Balázsfalvától délre, a Nagy-Küküllő bal partján elterülő, nagyjából román ortodoxok, kisebbségben magyarok lakta Túr az asszimiláció, a magyar nyelvvesztés eléggé előrehaladott fázisában leledzett már abban az időben is, amelyet itt felidézünk. (Hogy ennél is

... jelenleg egyedül Magyarpéterfalva magyar tannyelvű elemi iskolája biztosítja a tanuló utánpótlást a balázsfalvi magyar tagozat számára.

„cifrább” legyen a helyzet, a magyar népesség is két felekezethez tartozik: többségükben római katolikusok, kisebb részük református.) A román eredetű kölcsönzavak „betolakodása” a nyelvbe még csak hagyján. A román nyelvi közeg hatására azonban a magyar nyelvi struktúra változtathatlannak hitt „kötései” is kezdenek meglazulni. Így például sérül a határozók háromirányúsága: „megyek az iskolánál” – mondja a túri gyermek. Anekdotaszámba megy, ezért mindegyre előveszik a rivális Péterfalván a túri ember beszédének jellemzésére a következő sirató-szöveget: „Jaj, István, István! / Bíró voltál s

klopetár /, Elmentél az Istennál!” (clopetar=harangozó). A román tükörfordításokról már beszéltünk. Az „ellenvers”, a túriek részéről: a péterfalvi embert neveltséges színben feltüntető falucsúfó is „önmagáért beszél”: „Péterfalvi »párligárok« /Mind a téglagyárnál járnak”. (párlit=leégett, leperzselődött, azaz: földhözragadt szegény). A „versike” már több évtizede elvesztette időszerűségét, mivel a téglagyárt évtizedekkel ezelőtt felszámolták.

A mostani helyzet: a túri magyar elemi iskola a hatalomváltás utáni érában még egy-két tanévet fennmaradt, utána megszűnt. Hasonló sorsra jutott, mintegy másfél évtized múlva, a balázsfalvi 1–4. osztályos elemi oktatás is, amely tagozat a 2009–2010-es tanév végeztével „zárta be kapuit”. Úgyhogy jelenleg egyedül Magyarpéterfalva (két összevont 1–4. osztállyal működő) magyar tannyelvű elemi iskolája biztosítja a tanuló utánpótlást a balázsfalvi magyar tagozat számára, ahol ugyancsak két, összevont osztály tengeti létét. A 2014–15-ös tanévben 22 5–8. osztályos tanuló közül 20 gyermek Péterfalváról járt be, egy-egy pedig túri, illetve balázsfalvi volt. Öt magyar etnikumú szakképzett tanár foglalkozott velük, akik katedrájuk kiegészítéseképpen a román tagozaton is tanítottak (köztük a magyar katedrát „lefedő” péterfalvi református lelkész.

Őszintén szurkolunk Kémenes Lóránt túri plébános erőfeszítéseinek sikeréhez, aki a 24. órában fogott hozzá az idegen nyelvetre tévedt nyájának az „ősi akolba” való visszatereléséhez. Aki „villanypásztort” is alkalmaz: a balázsfalvi helyi rádióban keddenként 45–50 percig sugárzott, péntekenként megismételt magyar nyelvű, Ébredés! című rádióadást, amely az FM 92,6-os (?) frekvencián hallható, és a világhálón is hozzáférhető.

Örvendetes tény az iskolán kívüli magyar nyelvtanítás bevezetése Túrban, mint ahogy Moldvában, Csángóföldön itt-ott szintén megtörtént. A mérhető siker egyelőre a már említett egy, magyar tagozatra iratkozott túri általános iskolai tanuló. Csak reménykedhetünk abban, hogy ha az elkövetkező tanévekben fennmarad még a balázsfalvi magyar tagozat, talán az „egy fecskét” több is követi majd!

JEGYZETEK

1 Szócs István: Az irodalom emlékezete - és a történelemé I. *Helikon*, 2014 / 15. (653). sz.

2 Péntek János: A moldvai magyarokról és a csángó névről a nyelvöldrajz bizonyosságai alapján. In: *Moldvai Magyarság* 2015/ 12., 2016/ 1., 2., 3. sz.

Erdélyi Krónika 2017

Az év legnagyobb sikere azonban kétségtelenül az volt, hogy a portált sikerült online ismeretterjesztő folyóiratként regisztrálni a Magyar Tudományos Művek Tárába.

mmár több mint egy éve, hogy elindult Erdély első történelmi portálja, az *Erdélyi Krónika*. Visszatekintve az elmúlt 12 hónapra, elmondható, hogy a kezdeményezés nem volt eredménytelen. Az elképzeléseknek megfelelően sikerült létrehozni egy olyan internetes felületet, amely a laikus közönség számára heti rendszerességgel közöl tudomány népszerűsítő és ismeretterjesztő írásokat Erdély történelmi múltjáról. Fontos partneri kapcsolataink létesültek a *Művelődés* és a *Korunk* folyóiratokkal, összeköttetésünk alakult ki a Kolozsvári Magyar Történelmi Intézettel, a Történelem Szakkollégiummal, valamint a Román Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókjával és a *Szabadság* közéleti napilappal is. Több fórumon, rendezvényen és médiafelületen is lehetőségünk volt bemutatni az *Erdélyi Krónika* tevékenységét, céljait. Az első bemutatkozásunk a Romániai Doktorandusok és Fiatal Kutatók konferenciáján zajlott, majd a Kolozsvári Magyar Napokon, a gyergyói történész táborban és a Thinkonomy fórumán is ismertettük a portál működését, küldetését és jövőbeli terveit. Szintén jelentős előrelépés volt az Erdélyi Krónika Egyesület megalapítása, ugyanis ez biztosítja a portál működésének intézményes hátterét.

Az év legnagyobb sikere azonban kétségtelenül az volt, hogy a portált sikerült online ismeretterjesztő folyóiratként regisztrálni a Magyar Tudományos Művek Tárába. Ez azt jelenti, hogy a honlapon megjelent cikkek hivatalos közlésnek számítanak, és felvehetők az MTMT-s publikációs jegyzékbe, továbbá pontokat érnek a magyarországi felsőoktatási, ösztöndíj- és pályázati rendszeren belül. A fentiek mellett ugyancsak örömdetes, hogy a BBTE Történelem és Filozófia Karán működő szakkollégium haladó gondolkodású tanárai a diákok szakmai fejlődése érdekében az *Erdélyi Krónika* portál nyújtotta publikációs lehetőségek kihasználását szorgalmazzák.

A portál tartalmában is sokat gazdagodott az elmúlt év során: az *Erdélyi Krónika* a már meglévő rovatok mellett

négy újjal bővült. A *Villámkérdések történészeknek* című rovat célja, hogy a történészeket röviden, a szakmaitól eltérő nézőpontból, személyes kérdések révén mutassa be az olvasóknak és a pályatársaknak, akik így jobban megismerhetik az embert a hivatás mögött. A *Képkocka* rovat, amint ahogy a neve is utal rá, történelmi filmekről és sorozatokról készült rövid ismertetőket tartalmaz. Itt nemcsak a legújabb filmekről lehet olvasni, hanem rengeteg régi, talán feledésbe merült, értékes film is újra terítékre kerül. Ezek mellett indult egy társadalomtörténelmi és egy művészettörténelmi rovatunk, valamint előkészületben van egy hadtörténelmi rovat is.

A portálon megjelent publikációk 2017-es olvasottsági mutatói az elvárások szerint alakultak. A követőink száma az év utolsó harmadára megnőtt, s noha nyáron, valamint az ünnepek időszakában visszaesett a kattintások száma, az éves teljesítménnyel teljes mértékben elégedettek lehetünk. Itt azt is hozzá kell tenni, hogy az *Erdélyi Krónika* kezdeményezése egyedülálló a térségben, így nincs konkurenciája, és egyelőre az olvasottsági mutatókat sincs mihez viszonyítani. A portál kizárólag hetente egyszer közöl cikket, így az éves olvasottsági indexet ennek tükrében kell értelmezni, és nem hasonlítható össze sem a hírportálok, sem más szórakoztató vagy közösségi platformok olvasottságával. Sőt, mivel Erdélyben egyelőre nincs más ilyen jellegű portál, ezért lényegében bármilyen párhuzam értelmetlen.

Indulásunk óta 205 cikket, ismertetőt, interjút, beszámolót, eseményfelhívást tettünk közzé, vagyis hetente átlagosan 4 bejegyzéssel jelentkeztünk. A szerzőgárda nagyrészt pályakezdő történészekből és egyetemi hallgatókból áll, ami azt jelenti, hogy a portál nyújtotta lehetőségeket elsősorban a fiatal szakmabeliek veszik igénybe, az előrehaladottabb senior történészek már kevésbé. Jövőbeli terveink között szerepel, hogy ezen változtassunk. A cél elérése érdekében egyrészt a távolságtartó és szkeptikus közelítők

ERDÉLYI KRÓNIKA Korszakok Témák Interjú Könyvjelező Képkocka Portré Vkt

2017-09-05 - (HOZZÁSZÓLÁS)

„... Magna via sohus uth ...” Sószállítás és kereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején

Bakk Antal-Pál Több évezredes múltra tekint vissza a különböző árucikkek szállításának története. Az említett folyamat jótékony hatásai az árucikkek egyik településéről, régiójából, országból egy másik helyszínre való eljuttatásában vizsgálhatók. Az [...]

KÖVESS MINKET

f i+ t v

NÉPSZERŰEK

- „Az tudjuk, hogy mi lesz, csak azt nem tudjuk, hogy addig mi lesz” – 1989 – es decemberi események Kolozsváron
- A székelyudvarhelyi Haberstumpf család
- Erdély, 1916. Magyar és román naplótöredékek
- Kincses Képeskönyv Csíkszereda
- A marosvásárhelyi „véres választások”
- Látilet az erdélyi magyarság demográfiai helyzetéről
- Borbély György: atléta, kerékpáros
- Zsidók felhasználása propaganda célokra a kommunista Romániában

ARCHÍVUM

- 2017. december
- 2017. november

Az Erdélyi Krónika világhálós portál kezdőlapja

aggályait szükségessé oldanunk, másrészt pedig a nyilvánosság igényére kell irányítanunk a figyelmet, arra, hogy a történelem, a múlt megismerése nem korlátozódhat egy zárt történelmi rétegre. A négy fal között zajló konferencia-előadások, vagy a szaklapokba publikált dolgozatok nem biztos, hogy eljutnak a nagyközönséghez, de ha mégis, akkor sem közérthető formában. Történelmünk megismerésének és szakszerű terjesztésének társadalmi haszna megkérdőjelezhetetlen, éppen ezért nagy felelőtlenség lenne, ha kutatásainkat mindössze egy szűk réteg számára tennék elérhetővé. A történészek és a nagyközönség között tátongó szakadék már így is túl nagy, ha pedig el szeretnénk kerülni, hogy a jövő nemzedékei ne téveszméken nőjenek fel, akkor mindenképpen vállalni kell az egyszerű és közérthető nyelvezettel szavakba öntött, de a szakmaiság igényének megfelelő ismeretterjesztés feladatát. Az Erdélyi Krónika csapata által létrehozott internetes platform és közösségi háló egy olyan fórumot teremt, ahol nem a mitizált közhiedelmek, hanem a tudományos eszközökkel végzett múltfeltárás a legfontosabb szempont.

A statisztikai adatok alapján az elmúlt évben 30 ezer egyéni látogató összesen 70 ezer alkalommal kereste fel az oldalt. Az olvasók többsége, pontosabban 60 százaléka Romániából, 30 százaléka Magyarországról és 10 százaléka a világ többi országából böngészte az Erdélyi Krónika tartalmát. Olyan országokból is rendszeresen felkeresték a lapot, mint például Ausztrália, Kanada, Mexikó vagy az Egyesült Államok, de ránk katintottak már Gabonból, Peruból, Panamából, Szingapúrból vagy Jordániából is. Településekre bontva, csak a romániai olvasókat nézve kijelenthetjük, hogy a követők jelentős többségének lakhelye

Kolozsvár, ezután következik Marosvásárhely, Nagyvárad és Szatmárnémeti. Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Kovászna és Brassó szintén benne van a top 10-ben, és érdekes, hogy a lista nyolcadik helyét Bukarest foglalja el. Az itt felsorolt települések mellett a lap jelentős olvasóbázissal rendelkezik Budapesten, Szegeden és Debrecenben is.

A modern technológia lehetőségeit kihasználva az Erdélyi Krónika lényegesen kitágította az ismeretterjesztés határait.

A modern digitális technológia nyújtotta lehetőségeket kihasználva az Erdélyi Krónika lényegesen kitágította az ismeretterjesztés határait. Az interneten keresztül az általunk közvetített tartalom azokhoz az olvasókhöz is eljut, akikhez a nyomtatott kiadványok nem, ezáltal pedig sokkal szélesebb körben népszerűsíthető a régiók történelme. Azért régiók és nem régió, mert az Erdélyi Krónika érdeklődése nem korlátozódik a történelmi Erdély múltjára. A szerkesztőség álláspontja szerint Erdély egy tágabb értelmezési keretbe helyeződik, amelyhez szorosan kapcsolódik a Partium, Máramaros és a Bánság.

Az elmúlt tíz évben az olvasási szokások nagymértékben átalakultak, és folyamatos változásban vannak, ezt figyelembe véve elengedhetetlen, hogy a portál struktúrája rugalmas legyen, és bármikor képessé váljon alkalmazkodni az új viszonyokhoz, olvasói igényekhez. A jelenkori online ismeretterjesztés

sikerének kulcsa alapvetően a rövid, olvasmányos, könnyen értelmezhető és lényegre törő stílus. A részletgazdag, száraz, nehéz nyelvezetű és terjedelmes írások elriasztják a hétköznapi olvasókat. A szerkesztőség felszólít, hogy a laikus közönség olvasási szokásait ezek a szempontok határozzák meg. Mindezt figyelembe véve a cikkek többségénél a maximális terjedelem 10 ezer (kivételes esetekben 20 ezer) karakter. A kellemes olvasásélmény elérése érdekében fontos kritérium a szövegtörzs szellős szerkesztése, tördelése és a gazdag illusztrálás.

A portál arcúta és logója többször is megváltozott, míg végül sikerült megtalálni a lap szellemiségéhez legjobban illeszkedő dizájnt. A fekete és szürke árnyalatainak kombinációja visszafogott, letisztult és minimalista hatást kölcsönöz, amely nem hivalkodik, ugyanakkor nem is egyhangú. A rendszeres kísérletezésnek köszönhetően a betűtípus, a betűméret és a háttérszín is a legújabb olvasói igények és szokások szerint alakult ki. A külső formatervezésénél elsődleges követelmény volt, hogy egy könnyen irányítható, szellős és interaktív platform álljon az olvasók rendelkezésére. A tapadó navigációssáv (masthead), az oldalsáv (sidebar) és a lábrészmodul (footer-widget) segít a gyors eligazodásban, valamint lehetővé teszi a gördülőkény és komfortos böngészést. Szintén elemi szempont volt, hogy a portál mobilkészülék-kompatibilis legyen, hiszen manapság egyre többen olvasnak cikkeket a telefonkészülékeiken. Az Erdélyi Krónika követői között egyelőre alacsony azok aránya, akik okostelefonról böngészik a lapot, ám számuk folyamatosan növekszik, és ezt szem előtt tartva már tavaly kiépült egy könnyed megjelenésű, egyszerűen kezelhető telefonos interfész.

Összességében nézve elmondhatjuk, hogy az Erdélyi Krónika projekt számára az intézményesülés, a szakmai berkekből érkező elismerések, valamint a pozitív visszajelzések biztosítottak szilárd és stabil alapot. Az ebből fakadó konzisztens fejlődés legfontosabb eredménye, hogy a portál az erdélyi szakmai ismeretterjesztés úttörője és egyben fontos komponense lett. A kezdeményezés továbbfejlesztése szempontjából elengedhetetlen a digitális szektor lehetőségeinek hatékony kiaknázása, a progresszív, professzionális hozzáállás és az objektív megközelítés. Csak ezek által garantálható, hogy az Erdélyi Krónika 2018-ban elveinek és céljainak megfelelően szintet lépjen az ismeretterjesztés és a tudománynépszerűsítés terén.

Szabó József |

A Szent Korona az Érmelléken (1.)

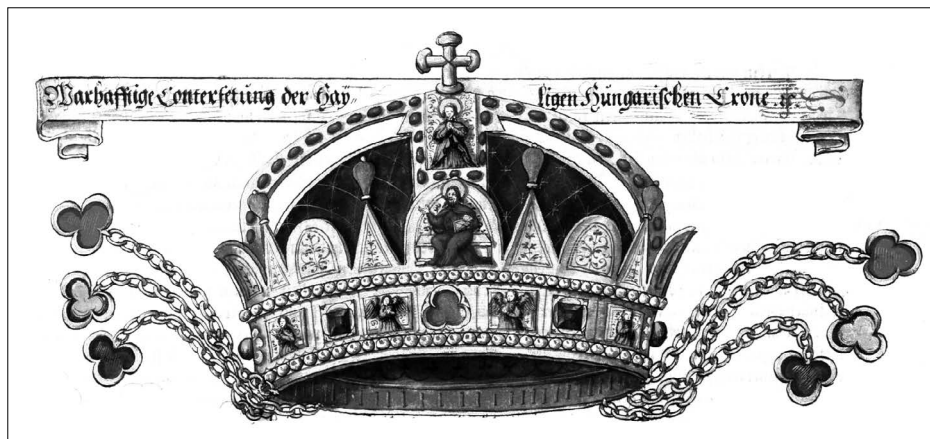
... a Szent Korona esetleges érmelléki tartózkodásaira vonatkozó legendákat igyekszem kritikailag megvizsgálni a rendelkezésemre álló történeti információk alapján.

A magyar Szent Korona nemcsak a magyar államiság fő jelképe, hanem öreg kontinensünk egyik legrégebbi, mai napig épségben megmaradt beavató koronája. A Szent Korona kalandos történelmet élt meg – megannyi városba, országba elvitték, hol ellopták, hol nyoma veszett –, míg végül 1978. január 6-án, azaz 40 esztendeje egy négytagú mérnökcsoport hazaszállította Magyarországra az Amerikai Egyesült Államokból. A kerek évforduló okán közöljük Szabó József A Szent Korona az Érmelléken című írását. (A szerkesztőség.)

Mivel a témával még nem foglalkoztak kellő részletességgel, a Szent Korona esetleges érmelléki tartózkodásaira vonatkozó legendákat igyekszem kritikailag megvizsgálni a rendelkezésemre álló történeti információk alapján.

Pesty Frigyes 1864-es Bihar megyei helynévtárába a Biharvidékről beküldött adatai közt a következőket olvashatjuk: „Egyébb iránt a' NVáradai béke utáni adatok szerint Isabella királynő megúnván Martinnúzi György cselszövényeit, az ország koronáját az ifiu Zsigmond Jánossal Ferdinánd Császárnak átadni magát határozta. Ez időben Diószeg földes ura Gróf Salm Miklos – volt

Ferdinánd császár hű embere. E közben Martínuzi a váradai püspök Isabella királynő kedvenc embereivel political cselleit tovább is szövén – a' Magyar Korona a Diószeg kelet felőli rétes, lapályos vizenyős részén feküdt kis földvárban 3 hónapig rejtegettetett, míg aztán Gróf Salm Miklós, Nádasdy Miklós, és Martínuzi Dioszegen tartott értekezlet után a' Váradai béke létesülvén – a' koróna Ferdinánd Császárnak átadatott.” Nyilván sok összemosás van benne. A mohácsi csata utáni menekülés közben a Csele patakba fulladt II. Lajos magyar király (1516 és 1526 között uralkodott, a továbbiakban: ur.) helyett két koronázott királya is lett a Magyar Királyságnak: Szapolyai János (1487–1540, ur: 1526–1540) és Ferdinánd osztrák főherceg (ur: 1527–1564). A koronát őrző Perényi Péter (1502–1548) előbb az egyiket, majd pártváltását követően a másikat is megkoronázta a fejéssel – később magának is voltak uralkodói ambíciói. Az ő hatalmi vetelkedésük meghatározta a Mohács utáni évtizedeket. Perényi személyével és változó pártállásával Puskár Anett foglalkozott (*Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica* 2008, 13/3: 295–313). A fenti helyen pedig Bessenyei József tekintette át a Szapolyai-kutatás

A Szent Korona legrégebbi hiteles ábrázolása (Clemens Jäger: Ehrensiegel des Hauses Österreich)

Fráter Utyeszenovics Martinuzzi György.
Pollák Zsigmond olajfestmény után készített
metszete (forrás: Wikipédia)

történetét és feladatait – melytől az elkövetkező években én is sokat várok. A korona ebben az időszakban sokat vándorolt. Mohács után Perényi előbb Trencsénbe vitte a koronát, majd Székesfehérváron megkoronázta Szapolyait, aztán Füzér vára, majd Ferdinánd székesfehérvári koronázása, aztán Siklós vára a tartózkodási helye. A koronát 1529-ben Sáropatakra vivő Perényin rajtaütött Szerecsen Jánor tolnamegyei főispán, aki a koronát Szapolyainak adta. A szlavóniai Körös vármegyében fekvő Sopron várában őrizték 1533-ig, mikor Szapolyai Perényivel együtt átadta Szulejmán szultánnak, ám ő visszaadta Szapolyainak. Hogy a koronát Szapolyai később hol és kikkel őriztette, egyelőre kevésbé kutatott téma. Egy oklevél keltezéséből ítélve Szapolyai 1540 körül megfordult Diószegen is.

A váradi békét 1538-ban kötötte meg Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd, ebben pedig Martinuzzi is nagy szerepe volt. Niklas Salm grófot összekeverte a nyilatkozó utókor albisi Zólyomy Mihállyal, aki csakugyan bírta Bihardi-öszeget 1552-ig. Az 1549-ben Martinuzzi György, valamint Ferdinánd követe, ifj. Niklas Graf Salm (? – 1550 december) közt megkötött nyírjátori béke pontjainak megvalósításáról 1551 február 3-án este folytattak újabb rövid tárgyalást

Diószegen Martinuzzi és a császár követei (Agostino Sbardellati, ecsedi Báthori András és Erasmus Teufel). Erről fennmaradtak Martinuzzi Diószegről és a követeknek Nagylétáról Ferdinándnak címzett jelentései is. Károlyi Árpád forrásközléseinek (*Történelmi Tár*, 1878–1882. évfolyamaiban), illetve Adriano Papo Frater Utyeszenovics Martinuzzi Györgyről írt összefoglalásának (*Mediterrán tanulmányok*, Pécs, 2008, 17: 1–29.) köszönhetjük ezen információkat. A kóji lakosok is azt írják magukról Pesty Frigyesnek küldött anyagukban, hogy „hagyományok nyomán ezen Község nevezete hajdan volt: Kis Zólyom. Zólyomvár, melynek romai most is láthatók; – most Kaszálló hely, hajdan nagy láp; nádas, és mocsár vette körül. E' várban hagyomány szerint hajdan a' villongós időben a' Magyar Korona is sokáig őriztetett.” Az említett vár a diószegi Várszigeten található, egy – a román műemléki kataszterben is szereplő –, az ottományi kultúrához tartozó tell-telep (lakódombbal) azonosítható.

Megfordult volna a Szent Korona Diószegen 1551-ben? Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének Pálffy Géza vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportja munkája eredményeként lassan eltűnnek azok a fehér foltok, melyek a korona történetét, útvonalait, tartózkodási helyeit máig övezik. Pálffy Géza, az interneten is elérhető, *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei* (Sopron–Budapest, 2014) című gazdagon illusztrált művében foglalja össze a kutatócsoport eddigi eredményeit – ajánlom mindenkinek elolvasásra. A politikai helyzet nem egyszerűsödött a csecsemőként királlyá választott János Zsigmond (ur: 1540–1570) nevében uralkodó Izabella anyakirályné idején sem. A korona 1540 és 1551 között Izabella birtokában volt, de a korona ekkori pontos tartózkodási helyei még ismeretlenek. Izabella királyné 1551 júniusában átadta a császár követének a Szent Koronát. Ennek kéthónapos itineráriuma június és szeptember között Gyulafehérvár–Kolozsvár–Zilah–Tasnád–Nagykároly–Kálló érintésével szelte a szatmári vagy Felső-Érmelléket. Arról azonban egyelőre sejtésünk van csak, hogy a korona az év első felében Izabella királynővel együtt lehetett Gyulafehérváron. A Károlyi Árpád által leközölt és már idézett Martinuzzi-levelezésből nem derül ki egyelőre, hogy Fráter Györgynél lett volna a korona a diószegi tárgyalások idején. Bethlen Gábor tulajdonaként (1619. október – 1622. augusztus) is csak Ecsedig hozták el

néhány évtizeddel később. Ennek az útvonalnak a feltérképezése az említett kutatócsoport egyik további nagy eredménye, bár a témával már Komáromy András is foglalkozott (*Századok*, 1898: 876–883). A Szent Korona tehát 1551 szeptemberétől Bécsben tartózkodott. A Habsburg-dinasztia kétkötetes történetiáját (*Ehrensiegel des Hauses Österreich*) jegyző Clemens Jäger (1500 k. –1561) augsburgi levéltáros és herold, Wolfgang Lazius bécsi udvari történétíró közbenjárásával Hanns Sebald Lautensack rézmetsző és udvari régiségrajzoló 1554 és 1559 közt készített mesteri korona-reprodukcióját közölte le művében, mely így vált a Szent Korona első hiteles középkori ábrázolásává. Ha tehát bebizonyosodna, hogy a Szent Korona megfordult 1551-ben Bihardiószegen, akkor azt ilyennek látták volna (lásd az előbbi képet). Egyenes kereszttel... A kereszt csak a 18. század elején sérült, amikor a koronát őrző kétbalkezes lakatosok brutális módon nyitották fel a ládát, amint azt Pálffy Géza *A Szent Korona és a koronáláda balesete* 1638-ban című írásában kifejti („Nem súlyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. MTA ITI, Budapest, 2007: 1431–1444). E legenda megerősítése vagy kizárása alapos kortörténeti kutatást és forrás feltárást igényelne, mely egy autodidakta helytörténész lehetőségeit messze meghaladja.

A korona megfordulhatott még Érmelléken 1849-ben is, bár erről a hivatalos magyar történetírás keveset beszél.

A korona megfordulhatott még Érmelléken 1849-ben is, bár erről a hivatalos magyar történetírás keveset beszél. Tolcsvai Bónis Sámuel (1810. szeptember 30. – 1879. november 22.) képviselő, országos kormánybiztos, Kossuth Lajos jó barátja kellett Budáról elhozza Kossuth személyes rendeletére, és saját hintóján vitte át a még félig kész Lánchídon Pestre – a korona kelt át először négykeréken a Lánchídon. A vasládában őrzött koronát vasúton vitték Szolnokig, majd székereken – mely Karcag táján felborult – tovább Debrecenig. Erdei Gyula feldolgozta a korona hajdúszoboszlói tartózkodását (Hajdú-Szoboszló, 1978. január 15.). Erdei 2000-ben is csak közvetett bizonyítékokkal rendelkezett arra vonatkozóan, hogy a korona 1849. január 4. és 6.

között Hajdúszoboszlón lehetett, ahol a gyengélkedő Kossuth is állítólag néhány napot pihent – Kossuth valójában Cegléden töltött hosszabb időt. A korona 1849. január 5-e utáni Debrecenbe érkezésére csak egy közvetett utalást idéz Szabó István egy levélből – még nem ismerte Bónis Sámuelné Darvas Erzsébet visszaemlékezéseit –: az érkezés híre megelőzte magát a koronát (*Debreceni Képes Kalendárium*, 1925: 49–53). Eszerint 1849. január 5-én Molnár Péter római katolikus prépost és plébános levelet intézett a városi honvédelmi bizottmány elnökéhez, amelyben arra hivatkozva, hogy „anyaszentegyházunk szokása szerint a szent ereklyéknek valamely helyre bevitelekor harangoztatni szokás”, kérte, hogy ha a Szent Korona a városba szállíthatna, „e körülményről a bizottmány értesíteni kegyeskedjék, hogyha netalán e kegyeletből eredő cselekmény a bizottmánynak kedve ellen nem volna, én kötelességemet teljesíthessem”. A városi hatóság nem válaszolt a beadványra, s a korona Debrecenbe érkezéséről a sajtó sem számolt be (*Közlöny, Alföldi Hírlap, Debrecen-Nagyváradai Értesítő*). Bónis nem tett írásos jelentést a szállításról, vagy legalábbis nincs rá adat, hogy tett volna, bár debreceni útját barátai előtt később többször elmesélte. Kemény Zsigmondon keresztül Petőfi tőle hallhatta személyesen a korona pesti elrablási kísérletét. Ezt le is írta Petőfi egy elfeledett kéziratában még akkor frissen (Hermann Róbert: *Egy visszhangtalan Petőfi-kézirat: a Históriai jegyzetek. Irodalomtörténeti Közlemények*, 2015, 119/1: 41–46). Amúgy

az említett történet csak Darvas Erzsébet emlékiratának köszönhetően vált köztudottá jóval később. Nem említi az epizódot sem Hunfalvy Pál, sem Gyulay Lajos – a képviselőház azon két tagja, akiktől ebből az időszakból naplót ismerünk –, de az 1849–1850 fordulóján írott

Bónis halálakor az a pletyka kapott szárnyra, hogy a fején, báránybőrsapkával letakarva vitte a koronát Debrecenbe Szolnokon túl...

haditörvényszéki védőiratok sem szólnak róla. A szállítás részletei sem voltak ismertek Bónisné emlékiratáig, csak Bónis szerepe, melyet a pesti császári-királyi hadbíróóság ellene hozott ítélete is megemlített 1851-ben (Hadtörténelmi Levéltár, Abszolútizmuskori iratok, Pesti cs. kir. haditörvényszék, 1851–10/105, Bónis Samu periratai). Gyulay csupán annyit jegyzett fel, hogy az országgyűlés december 31-én elhatározta, miszerint Debrecenbe „vitessenek az ország klenódiuai is úgymint a korona többek között”. Szerinte újév napján elterjedt a hír, hogy a koronát Debrecenbe szállítják, s ez is növelte a nép rémületét. Január 9-én pedig Debrecenben azt írta naplójába, hogy „Debrecen ma fő városunk, itt a nemzeti gyűlés, és itt a korona.” Érdekes, hogy 1849. február 23-án az a tréfás

hír terjedt el, hogy a Debrecenben lévő új koronaőrök egyike Bónis Samu (Gyulay Lajos: *Naplói a forradalom és szabadságharc korából, 1848. március 5. – 1849. június 22.*, II. köt., ELTE Román Filológiai Tanszék–Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Bp., 2003: 256). Bónis csak erre a pár napra került kapcsolatba a koronával. Később el is utazott Debrecenből: jan. 16-án Kossuth Szabolcs vármegyei teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki. Hogy a Szent Korona öthónapos debreceni tartózkodása alatt a debreceni városháza titkos levéltárának szobájában volt a többi koronázási ékszerekkel ládástól, Szabó István kutatásain kívül bizonyítják Nagy Sándor és Kováts Lajos levéltáros és Poroszlay Fridrik volt főbíró Zsupos Zoltán által 2012-ben feldolgozott nyilatkozatai (MNL OL, Abszolútizmuskori Levéltár, K.k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn, Polizeiliche Section (D 44), 1853 – 2355). Elásva azonban ott nem volt. Biztonságképpen azért a császáriak felhányták a levéltárat is az elásott korona utáni kutatásukban. Mivel a Duna áradása miatt az Orsovánál 1852-ben a korona nyomát vesztő osztrák hatóságok nem tudtak egy ideig ásatni, a korona hollétére vonatkozó sok mendemonda alapján, előbb igyekeztek más helyszíneket kizárni.

Bónis halálakor az a pletyka kapott szárnyra, hogy a fején, báránybőrsapkával letakarva vitte a koronát Debrecenbe Szolnokon túl, melyet özvegye cáfolt (Hon, 1880. május 14.). Özvegye halálakor pedig azt pletykálták, hogy krinolinja alatt rejtegette a koronát Debrecenig. Volt-e Bónis Samu fején a korona? Elrejtette-e felesége a szoknyája alá? Szilágyi Sándor *Magyar nemzet története* című munkája X. kötetének 293. lapján – Márki Sándor 1879-ben megjelent visszaemlékezései (sietség miatti nem kellően ellenőrzött) információi alapján – azt írta, hogy „az új koronaőr, Bónis Sámuel, a szentkoronát felpróbálta.” Később egy rövid cikkben javította ki tévedését (*Bónis és a Szent Korona. Századok*, 1913. 395). Eszerint Bónis kinevezett országos biztосként – nem koronaőrként – kellett megoldja a korona elszállítását. Míg Bónis bemutatta az idős Ürményi Ferenc koronaőrnek Kossuth rendeletét, addig feleségét elküldte Kossuthhoz a korona elszállításának módosításáról érdeklődni. Kossuth katonatisztet biztosított Bónis felesége mellé, akivel ő a várba hajtott férje után. Ürményi a koronát becsomagolva adta át Bónisnak tizenkét kirendelt és felesketett gránátos katona jelenlétében. A Kossuthtól visszatérő feleségével családi hintójukon vitték a koronát a Lánchíd irányába. Darvas

Baranyi Félix fejére próbálja a koronát Tótiban. (Gergely Imre rajza, Tolnai Világlapja, 1914)

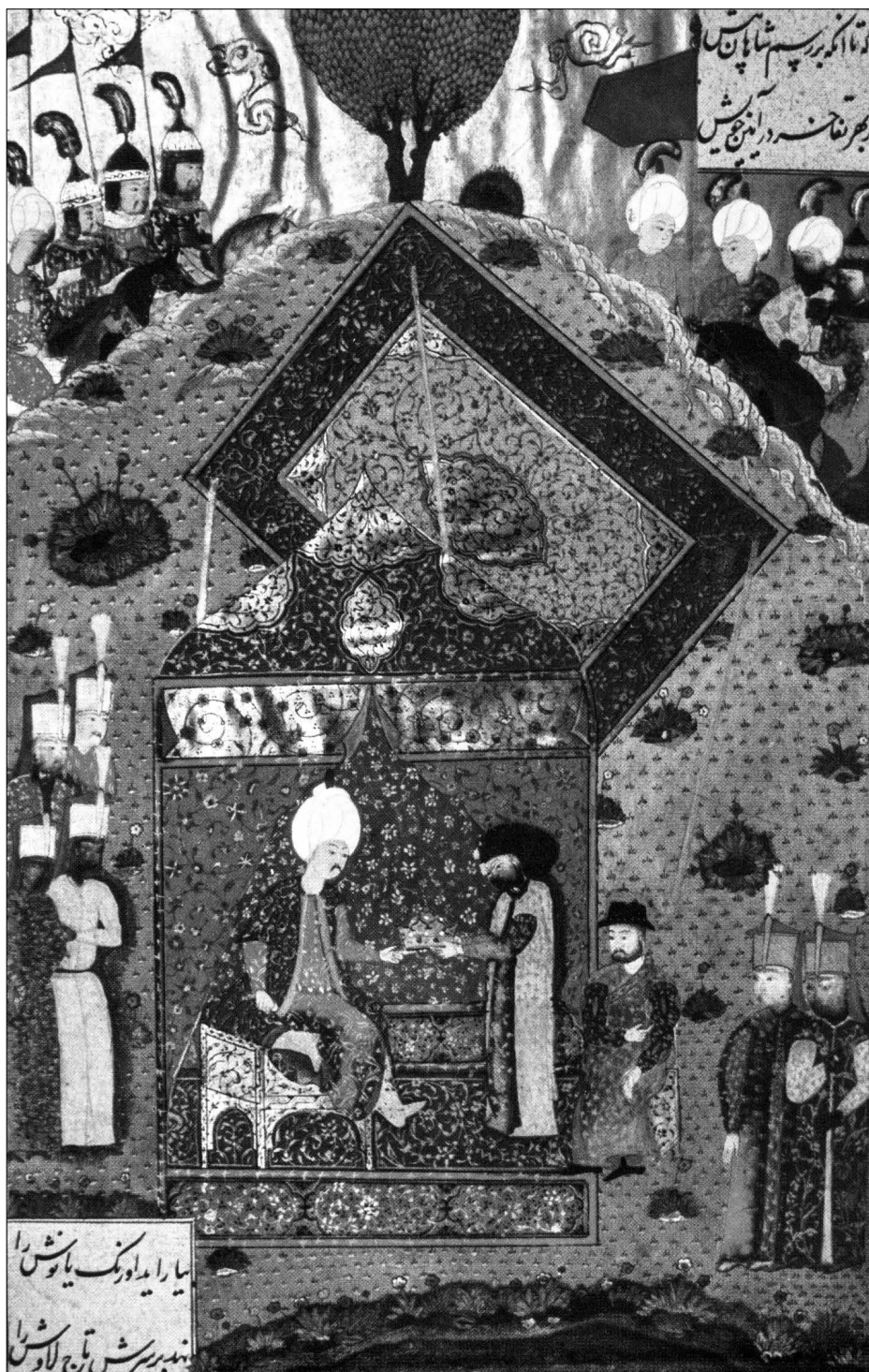
Erzsébet a Lánchíd előtt vált el férjétől, és gyermekeikkel Dolányba ment. Bónis a ládát nem nyitotta ki Debrecenig.

A forradalom után Amerikába emigrált Kisfaludi Madarász László (1811. szeptember 25. – 1909. november 6.) 1848-as rendőrminiszter leközölt emlékiratai és önéletrajzi levelei között szerepel, hogy „a magyar koronáról igen keveset tudok, s azt azért írom le, mert nem akarhatom, hogy eltűnt, vagy

előkerülte alatt én nyögjek. Kossuth némi gyengülés miatt Cegléden maradt, én meg néhány nap multán Debrecenbe mentem – s ott első napon egy igen kedvesen kinéző úri ember jött hozzám s arra kért, hogy a magyar koronát venném által, mert ő csak Bónis S[ámu]el képviselőnek megbízottja, s Bónis úrnak családjához kellvén sietni, felkérte még mi megérkezendünk, legyen ő koronafelügyelő. Én tehát a városházánál

azon szobába mentem vele, melyben rendes katonai őr vigyázott a koronára s a kulcsokat általvettem tőle (...) A korona hát vagy egy hétig az én felügyeletem alatt lett biztosítva katonai felügyelettel – vagy 7-8 napig. De amint Kossuth Debrecenbe jött s én a városházában felkerestem, mutatám neki a kulcsokat – mondván, ezek a korona kulcsai.” (Szószék és csatatér. Politikusi naplók és visszaemlékezések, 1848–49. Balassi Kiadó, Bp, 2000: 175–176, 472.) Némiképp segít tisztán látni Kossuth itineráriuma ekkorról: 1849. január 1., Budapest; január 2–3., Szolnok; január 4., Kisújszállás; január 5., Karcag; január 6., Hajduszoboszló. Debrecenbe január 7-én, déli 1 órakor érkezett (Hermann Róbert: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei*. Argumentum, 2007. 377.). Sajnos Madarász Lászlónak az állami hivatalok Debrecenbe költözésének első napjaiban történt mozgásáról kevés adatunk van. Annyit lehet tudni, hogy január 7-én érkezett ő is meg. Január 8-án küldte Nagy Gusztávot és Nyiri Józstát Duschek Ferenc pénzügyminiszteri államtitkárhoz, hogy vegyék át a Zichy Ödöntől elkobzott és Debrecenbe érkezett, zárolt javakat tartalmazó ládákat, melyeket március 7-ig személyesen őrzött. A tehetsége ellenére, rossz természete miatt közutálatnak örvendő Madarász bukását pont a Zichy-gyémántok nem megfelelő őrzése okozta. Mivel Ceglédet összekeverte Szolnokkal, valamint visszaemlékezései sok évtizeddel későbből datálhatók, akár a korona ládáját is összekeverhette a Zichy-gyémántok ládáival emlékeiben a még akkor is mentegetőző, rehabilitációért harcoló, aggastyánkört megért Madarász (Herman Róbert: *A rendőrminiszter és a Zichy-gyémántok*. Székesfehérvár, 1994: 28–31). Testvére, József is a gyémántperről ír világosan (*Emlékirataim 1831–1881*. Franklin Társulat, Bp, 1883: 216–7, 236–238.). Ladislaus Madarász további életéről amerikai magyar forrásokból rendelkezünk információkkal (*Biographical and Historical Record of Ringgold and Decatur Counties*, Iowa. Lewis Publishing Company, 1887: 643–44; Takács Ferenc: *Két flamingó*. Magvető, Bp, 1982.) A Decatur County Historical Museum több családi képpel is rendelkezik, melyek az interneten is elérhetők. Azért bújtt el Amerikában is farmerként, és nem vállalt hivatalt – bár hívták –, hogy azáltal exponálódó személyére nehogy ott is rossz fényt vessen a gyémántper árnyéka.

A korona érmelléki kalandozásának teljes ma is ismert története tudtommal először a *Tolnai Világlapjában* jelent meg 1914-ben az alábbi főbb mozzanatokkal.

Szulejmán szultán visszaadja Szapolyai János királynak a koronát. Török miniatúra (Katona Tamás: *A korona kilenc évszázada*. Budapest, 1979)

Bónist egy ismeretlen rá akarta venni, hogy a vonattal Vác irányába – osztrák fennhatóságú területre – vigye a koronát, de mikor ez utóbbi pisztolyával fenyegette meg, visszakozott, viccnek minősítve mondatait. Bónishoz valamikor Szolnok után csatlakozott Josipovich Antal, és együtt mentek előbb Köbölkútra, ahol elásták este a koronát a szőlőbeli pajtában a háziak tanácsára, tüzet raktak fölé, hogy ne látsszon a friss ásás, majd egy üres kádat hengerítettek a helyére. Este marhakereskedőknek öltözve keltek át a Berettyón, hogy eljuszanak Baranyi Félix téglafalal körülvett tóti úrilakjába, ahol már csak az egyik oldalszobába helyezték el a koronát. Itt vette fel a fejére Baranyi Félix. A jelenetről egy képzeletbeli festményt is közölt a *Diplomata* álnévet használó szerző. A hír hitelességét csökkenti, hogy a Tolnai Simon által 1901-ben alapított lap a kor nagy példányszámú, vezető magyar bulvárlapja volt. Igaz, a népszerűség mellett igyekezett közművelődési célokat is kiszolgálni. (*Tolnai Világlapja*, 1914. május 31., 14/22: 26–28). Gulyás Pál *Magyar írói álnév lexikon* című műve 123. oldalán *Diplomata* álnévvel ketten szerepelnek: Pellegrini Albert és Zigány Árpád. Ez utóbbi (Székesfehérvár, 1865. október 27. – Budapest, 1936. november 27.) sokoldalú író volt, de mégis legnagyobb jelentőségű hatalmas műfordítói munkássága (*Magyar Életrajzi Lexikon világhálós változata*). Pellegrini Albert (Miskolc, 1868. szeptember 5. – Szatmárcseke, 1941. szeptember 6.) jelentős mennyiségű saját művet alkotott, melyek napi- és irodalmi lapokban, illetve önálló kötetekben jelentek meg (Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Cédulátár. internetes változat; *A Pesti Hírlap Lexikona*. Bp., 1937: 835; *Tolnai Új Világlexikona*. 14. köt, Bp., 1929: 136). Életrajzuk alapján, Pellegrini Albertnek lehet több köze Biharhoz, tehát ő szerezhetette a fenti cikket is. Részletekbe menő életrajz és feltárt kapcsolatháló hiányában azonban egyelőre nem tudom, kitől hallhatta a történetet, tehát egyelőre ez a szál is zsákutca. A dualista kori bihari helyi hírlapok tanulmányozása talán fog még használható információkkal szolgálni ez ügyben. Hogy esetleges ponyvaregény íródhatott-e a korona érmelléki bujdosásáról, egyelőre nem tudom. Igazolt tény ugyanakkor, hogy a ponyvák nagy befolyással bírtak a korabeli közvélemény alakítására, és máig hatóan beépültek az epikus és prózai népköltészetbe is (Pogány Péter: *A magyar ponyva tüköre*. Bp., 1978; Békés István: *Magyar ponyva pitaval*, Bp., 1966, valamint egyéb összefoglaló művek).

Tolcsvai Bónis Sámuel országgyűlési képviselő 1848-ban (forrás: Wikipédia)

A Korona érmelléki kalandozását Ruffy Péter (1914–1993) váradi gyökerekkel rendelkező erdélyi magyar újságíró, *Koronánk könyve* (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1981) című műve 143. oldalán írja le, de említi Szilágyi József (2006) és Mészáros Zoltán (2011) is Tótiról szóló monográfiáiban. Ezek szerint a Koronát kísérő Bónis és Josipovich óvatosságból kerülő úton haladva Köbölkútra ment Bónis Lászlóhoz, a képviselő unokatestvéréhez – a Bónis dédszülők voltak testvérek Emódi János később idézendő könyve alapján. A cselekmény részletei az előbbiekkal azonosak. Ruffy könyvét én nem láttam, talán az MTA KIK-be 2014-ben bekerült kézirat hagyatéka tartalmazza erre vonatkozó forrásait is. A Korona köbölkúti tartózkodásáról, Ruffy művét idézve, Borbély Gábor írt (*Református Kalendárium*, KREK, Nagyvárad, 2006: 187–194) Biharban először, majd a Szent Korona érmelléki útjáról Sütő Éva is cikkezett röviden többször (2011-ben és 2015-ben), illetve írt érmelléki esszéket (2013, 2016). Igaz, ő is inkább Köbölkútra fókuszált.

Rákóczi Lajos köbölkúti magyartanár szerint a korona lehetséges tartózkodási helyeként két helyszínt is őriz a helyi emlékezet. Figyelemfelkeltő az eseménnyel kapcsolatos közvetlen írásos dokumentumok következetes hiánya. A családi hagyományokat ápoló, a csíkszeredai Lázár-kúriában lakó Bónis

Madarász László 1869-ben Amerikában

Borbála édesapja, Bónis Ferenc (1914–1994) meglévő írásos visszaemlékezésére alapuló szóbeli közlése szerint a korona köbölkúti tartózkodásának közvetlen írásos emléke nem létezett családon belül sem. Csak szájhagyomány létezett arra vonatkozóan, mely szerint a családi szőlő pajtájában rejtették el a koronát Köbölkúton. Az épületről régi családi fotó nincs fennmaradva, mint ahogy Bónisról és feleségéről sem rendelkezik fotókkal. A család ezen ágának 1945 utáni hányatott sorsa is bizonyosan befolyásolta a forrásadottságot (*Székelyhon*, 2011. május 26.). Emódi János szerint Bónis László (1830–1892) a forradalomban Mészáros tábornok adjutánsa volt, 1859-ben 280 hold birtokosa Köbölkúton, ahol temetőhelynek adományozott telket. Csak ő volt az adott pillanatban a család azon ágának egyetlen férfi tagja, ugyanis apja 1832-re már halott volt. Neki is tizenkét gyermekkorban meghalt, egy felnőttkort megért leány és egy el nem ismert fiú mostohatestvére volt – ő volt a legfiatalabb mind közül. Három feleségtől hat gyermeket nemzett, de csak kettő érte meg a felnőttkort. Ezek közül Bónis Elemér (1872–1945) fia volt a fentebb említett Ferenc, tehát László unokája. László dédunokája, Borbála, most dolgozik a család történetén.

(Folytatjuk)

Egyed Ákos

Tudós és tudományszervező egyéniség

Finály Henrik és az Erdélyi Múzeum-Egyesület

Az

Finály Henrik Óbudán született 1825. január 16-án itáliai eredetű, vagyonos zsidó családban.

Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) egyik kiváló tudósáról, tudományszervező-jéről szeretnék röviden megemlékezni. Finály Henrikről van szó, aki több mint három évtizeden át titkára volt a Múzeum-Egyesületnek (akkor még Múzeum-Egylet), s munkásságával végképp beírta nevét az Egyesület és a magyar tudományosság történetébe. Szerepével korábban Kelemen Lajos, Rajka László és Szabó T. Attila foglalkozott, újabban pedig Gaal György, Löwy Dániel és Orbán István emlékezett rá. Az említett szerzők hozzájárultak Finály életének, munkásságának megismeréséhez, de a téma feldolgozása eddig nem történt meg. Előadásom természetesen csak a címben jelzett téma felvázolására vállalkozhat; bővebb kifejtésére terjedelmesebb tanulmány szükséges.

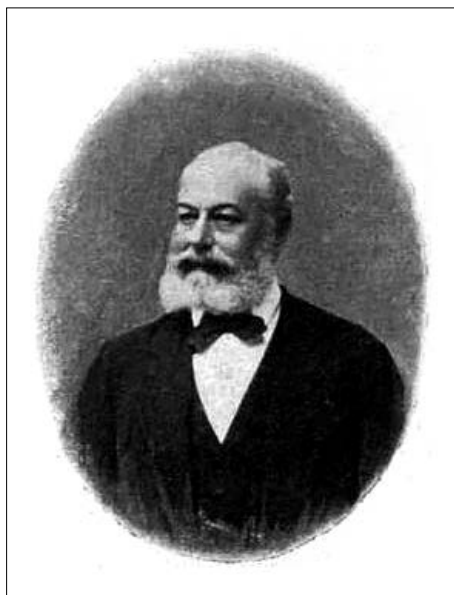
Finály Henrik Óbudán született 1825. január 16-án itáliai eredetű, vagyonos zsidó családban. A pesti piaristáknál tanult, aztán a bécsi Politechnikumban mérnöki tanulmányokat folytatott, majd az ottani egyetemen természet-tudományokat és klasszika-filológiát, csillagászatot és ókori irodalmat tanult. Bécsből hazatért Pestre és bekapcsolódott a már kitört 1848-as forradalomba és szabadságharcba. A szabadságharc leverése után az egész magyarságot megtorlás érte, s ebben ő sem volt kivétel: bár főhadnagyként esett fogságba, közlegényként besorozták a 34-ik gyalogezredbe s Olaszországba vitték, ahonnan 1850-ben került haza Magyarországra. Egy év múlva Erdélybe jött. 1898-ban bekövetkezett haláláig itt működött, igen gazdag életpályát bejárva. Lássuk röviden ennek állomásait.

Kolozsvárra, Erdély fővárosába érkezve, viszonylag hamar felfigyeltek képességeire, felkészültségére, és 1852-ben már az alsóbb piarista iskola igazgatójaként, rövidesen pedig a kereskedelmi iskola tanítójaként működött. Közben áttért a római katolikus vallásra.

1853-ban Haynald Lajos püspök tanárrá nevezte ki a piarista líceumba, ahol latin, számtant és német nyelvet tanított. Ezzel elkezdődött széles területet felölelő, rendkívül eredményes erdélyi munkássága. Itt említjük meg, hogy Kolozsváron családot alapított, s három fia: Lajos, István és Gábor ugyancsak sokra vitték a közéleti tudományos pályán.¹ Egész Erdélyre kitekintést nyújtott számára az, hogy 1854-től titkára lett a gr. Mikó Imre által újjászervezett Erdélyi Gazdasági Egyesületnek, szerkesztette ennek 1856-ban induló *Havi Füzet*eit és az *Év-lapokat*. Külföldi lapokban is publikált.

Finály Henriket ott találjuk már 1857-ben gr. Mikó Imre mellett az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapításánál az igazgató bizottság titkáráként (a funkcióra maga gr. Mikó javasolta). 1859-ben az Egyesület alakuló közgyűlése titkárrá választotta, s mint ilyen egyre több feladatot vállalt és felelős szerepeket töltött be az intézmény szervezetének kialakításában. Nagy szakértelmét méltányolva, 1863-tól az Egyesület Érem- és Régiség-tárának őrévé, gondozójává nevezték ki. Eközben megszervezte az EME tudományos előadásait, ezt a tevékenységét 1860-tól több évtizeden keresztül folytatta. Közben munkatársa volt a Múzeum-Egyesület *Évlapjainak*, 1874-től 1882-ig pedig ő szerkesztette az *Erdélyi Múzeum* című folyóiratot is. Nem volt véletlen, hogy az 1872-ben megalakult Kolozsvári Tudományegyetem tanárává nevezték ki; ahol a történelmi segédtudományok oktatója lett.² A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ben levelező tagjává választotta.

Mind az Erdélyi Gazdasági Egyesületben, mind az EME-ben az elnök, gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyije” közvetlen és megbízható munkatársa volt, és nem kis szerepet játszott a két nagy szervezet, különösen pedig az EME életében. Szerepének megértése szempontjából fontos kitérnünk az EME

Kendi Finály Henrik (1825–1898)
Ellinger Ede fényképén a Vasárnapi Újságban

alapszabályának arra a paragrafusára, amely szerint „A múzeum-egylet magának semmi tudóstársasági rangot nem fog követelni”, hanem csak múzeumi gyűjtőmunkát és honismereti tevékenységet kíván folytatni. Ezt a feltételt gr. Mikó csak azért fogadta el, mert a bécsi kormányzat ennek elfogadásától tette függővé az intézmény megalapításának engedélyezését, de maga sem mondott le arról, hogy az Egyesület tudományos munkát is végezni fog.³ Erről győz meg az is, hogy 1861-ben megalakult a történelmi és természettudományi szakosztály azzal a céllal, hogy a két tudományágban külön-külön tudományos előadásokat tartsanak.

Maradjunk a történelmi szakosztálynál, amelyben Finálnak kiemelkedő szerepe volt. A történelmi szakosztály legaktívabb tagjainak neve most is ismerős a kutató történészek előtt, sőt a

hogy Brassai Sámuel a szakmaiság és amatőrismus szétválasztására törekedett, amivel elősegítette a professzionális, azaz a tudományos módszeren alapuló történetírás kibontakozását.⁵ Finály Henrik nemcsak szervezője volt az előbb említett tudományos előadássorozatnak, hanem a legbuzgóbb előadója is volt annak. Itt felolvasott értekezései közül megemlíthjük a következőket: *Érmészeti Közlemények, Kézirat az aranypénzverésről, Római nyomok Erdély Északnyugati részén, A Kolozsvári Ötvöscéh, Római viasztáblák, A régi magyar súlymérték* című előadásait, amelyek nyomtatásban is megjelentek az *Évkönyvekben*.⁶

Már középiskolai tanárként latin-magyar szótárt készített a tanuló ifjúság számára, aztán hozzáfogott életműve fő darabja: *A latin nyelv szótára* (Budapest, 1884.) című kéziszótár

másokkal együtt, nagy intézménnyé fejleszteni. Elmondhatjuk, hogy azonosulni tudott az Egyesülettel. Erről tanúskodnak az Egyesület tevékenységéről szóló évi jelentései.⁸

Szerepe különös fontosságot nyert olyan években, amikor az elnököt, gr. Mikót a politika elszóltotta Kolozsvárról és az EME-től. Ilyen volt az 1861-1862. és az 1863. év. Ezekben az években Finály, bizonyosan Mikó tudtával és beleegyezésével igyekezett kiépíteni a kapcsolatot a Magyar Tudományos Akadémiával, a Magyar Földtani Intézettel, de az osztrák és német tudományos intézetekkel is; ezen intézmények kiadványait beszerzte a Múzeum-Egyesület könyvtára számára, amelyekért cserepéldányként az EME *Évkönyveit* ajánlotta fel. Finály működése jóval túlmutatott az egyszerű titkári teendőkön. Amit ő képviselt és tett, kimeríti a tudománypolitika fogalmát, annál inkább, mivel nem elégedett meg a pusztán múzeumi célokkal (a muzeális anyagok, tárgyak gyűjtésével), hanem szorgalmazta a gyűjtemények tudományos feldolgozását is.

1867 után, az osztrák-magyar kiegyezés következtében új fejezet kezdődött az EME történetében is. Ezt követően néhány évig az Egyesület vezetésének nélkülöznie kellett az elnök jelentését, amikor gróf Mikó politikai elfoglaltságai miatt (közlekedési miniszter és Kolozsvár képviselője volt két cikluson át), többször hiányzott Kolozsvárról. Hiányzott az elnök 1876-ban is (igaz, ekkor más okból: eluralkodott rajta betegsége, és nem is igen volt remény a felépülésére). Ekkor Finály nagy ívű jelentésben tekintette át az EME helyzetét, világos képet rajzolva az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követő évekről. Érdemesnek tartjuk kitérni erre, annál inkább, mert az igazgató választmány nevében elemzi az adott helyzetet, de a maga véleményét mondja el arról, miért kellett megkötni a Kolozsvári Tudományegyletemmel 1872-ben az együttműködési szerződést. (Finály a múzeumi gyűjteményeket egyszerűen múzeumnak és az azt kezelő és éltető szervezetet „múzeum-egylet”-nek nevezi).

A következőket állapította meg:

1. A múzeumi gyűjtemények nagyra növekedtek, de nem volt megfelelő tér az elhelyezésükre.

2. Nem volt elég szakember a gyűjtemények kezelésére és feldolgozására.

3. Ezeknek a kérdéseknek a megoldását remélte a kolozsvári Tudományegyletemmel kötött együttműködési megállapodástól a Múzeum-Egyesület.

4. Az együttműködésre azért is szükség volt, mert az 1867-es kiegyezést

2. SZ.

1874

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAGZ. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként. Márczius I. Ára évenként 1 frt. 15 kr

Tartalom: 1. sz. A szerkesztőség bemutatja magát.—M. Philippson Heinrich IV, und Philipp III, könyvismertetés. L. G.-tól.—Észrevételek Petőfi összes műveinek kritikájához. h+h. — Agassiz (Nekrolog). Dr. Entz Gézától. — Múzeum gyűjteményei gyarapodása. — Szerkesztői üzenet.

2. sz. Közegészségügy Angolországban stb. írta Dr. Fodor József, bíráló ismertetés. Dr. Concha Győzőtől.—Könyvészeti adatok a classica philologia történetéhez hazánkban. Szamosi Jánostól. — A dácziai román nyelv régisége. Dr. Szilasy Gergely. — Prodrömus systematis naturalis etc. autore Alphonso De Candolle, ismertetés. - z.-t. — Múzeumi értesítő.

A Finály Henrik által szerkesztett Erdélyi Múzeum című folyóirat fejléce

művelődési életben is: Finály Henrik, Gyulai Pál, Jakab Elek, Nagyajtai Kovács István, Kőváry László, Schmidt Vilmos, Szabó Károly, P. Szathmáry Károly, Szilágyi Sándor, Torma Károly és Vámbéry Ármin. Ők tartották az előadások nagy többségét. A legjobb előadásokat a Brassai Sámuel által szerkesztett *Évlap* közölte, s amint Kelemen Lajos megállapította: „Maga a szerkesztő féltékenyen őrködött az évkönyv tudományos színvonalán, de azonkívül az ülések kifejlődött eszmecseréi komoly erőpróba elé állították a néha elmaradottabb vagy műkedvelői dolgozatokat, s így az évkönyvek magas színvonalú tudományos munkásság eredményeit vitték a világ elé.”⁴ Kelemen Lajos értékelését alapvetőnek kell elfogadnunk, mert jól észlelte,

elkészítéséhez, amelynek fontosságát, használhatóságát jól mutatja, hogy több mint száz év után, 2002-ben érdemesnek tartották reprintben újra kiadni.

Emellett több nyelvészeti és régészeti tanulmányt közölt: *A görögök időszámítása és az ósrómai naptár, Adalék a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez* (1882). *Hogy kell latinból magyarra fordítani?* (1894), *Az ókori súlyokról és mértékekről* (1883), *Hogy is mondjuk ezt magyarul?* (1888).⁷

Amint az előbbiekből is kiderül, Finály több intézményben dogozott, és tudjuk, hogy kiváló eredményeket ért el, de a legnagyobb hűséggel és teljes erővel kétségtelenül az Erdélyi Múzeum-Egyesület ügyét szolgálta. Ezt hivatásának tartotta, és az Egyesületet igyekezett,

követő években a nagyközönség figyelmé más irányba terelődött, ami a pénzügyi helyzetre is kihatott. A régi tagok száma megfogyatkozott s ezek helyét „az ifjabb nemzedék nemigen” foglalta el.

5. „Ebben az állapotban találta, az együletet és a múzeumot a tudományegyetem megnyitása”.

Az Egyesület egyrészt abban reménykedett, hogy az egyetem tanárai és hallgatói sietni fognak a maguk tudományos törekvéseire felhasználni azt az anyagot és azokat a segédeszközöket, amelyeket a Múzeum gyűjteményei nyújtottak, másfelől abban is bíztak a Múzeum vezetői, hogy az egyetemi tanárok és oktatók tömegesen fognak csatlakozni az együlethez, „éppen azokat a tudományos munkaerőket fogják nyújtani, amelyek eddig hiányoztak”. De ez nem történt meg, illetve csekély mértékben következett be.

6. Finály annyira csalódott volt, hogy a következőket jelentette ki: „haladunk afelé a pont felé, amikor lesz múzeum, lesz a múzeumnak szép alaptőkéje, de nem lesz egyület” (azaz Múzeum-Egyesület), amely mint érdekelt tulajdonos az intézetet fenntartsa és gyarapítsa.”

7. Hogy ez ne következhesen be, kötelességévé vált az Egyesületnek a saját jövőjéről gondoskodni.

A számvetést és a gondoskodást legalább két körülmény tette időszerűvé a Múzeum-Egyesület számára. Az egyik a nyugat-európai polgári történetírás fejlődése, illetve a magyarországi

történetkutatás újjászervezése és célkitűzése 1867-ben. A német történetírásban már korábban uralkodóvá vált a pozitivizmus és a forráskritikai irányzat rendkívül felerősödött, különösen Leopold von Ranke munkássága, s az 1859-ben megjelent *Historische Zeitschrift*-ben közölt tanulmányok hatására. De a többi nyugati országokban is lendületet vett a történetkutatás, mégpedig a nemzeti történelem szellemében.⁹ Finály Henrik ismerte a történettudomány nyugati eredményeit, amit munkái s törekvései jól bizonyítanak. Nem kis részben nyugati hatásra 1867-ben, az osztrák-magyar kiegyezés kedvezőbb viszonyait kihasználva, pesti székhellyel megalakult a Magyar történelmi Társulat, amely gr. Mikó Imrét választotta elnökévé. Az új szervezet elhatározta, hogy első vándorgyűlését Kolozsváron tartja, ami 1868-ban meg is történt, amikor létrehozták a Múzeum-egyesület tagjaiból a Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottságát, amely gr. Lázár Miklóst választotta elnökének, és amelynek a következők lettek vezetőségi tagjai: gr. Esterházy János, Finály Henrik, Jakab Elek, Szabó Károly, K. Papp Miklós, Sándor József. Hamarosan bekapcsolódtak a Bizottság tevékenységébe Kőváry László, Orbán Balázs és többen mások. Ennek a kolozsvári szervezetnek ugyanaz volt a célja, mint a pesti központi szervezetnek: a történetkutatás színvonalának emelése, amit majdnem egy évtizedes tevékenységével sikeresen teljesített. Ebben nem kis szerepe volt Finály Henriknek, aki ugyanabban az időben az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkáráként és a régiségtár őreként is működött.

De a Kolozsvári Bizottság Mikó elnök 1876-ban bekövetkezett halálával megszűnt, s tagjait ismét be kellett tagolni az EME munkásságába (amelytől addig sem szakadtak el teljesen). Az előbbieken említettek miatt a Múzeum-Egyesület vezetősége, főként Finály titkár kezdeményezésére, hozzálátott a Múzeum-Egyesület átszervezéséhez. Erről az 1878. február 18-án tartott igazgató választmányi gyűlésen határozat született: újjáalakítandó mind a történelmi, mind a természettudományi szakosztály. A természettudományi szakosztály felhatalmazást kapott az orvosi szakosztály megszervezésére, ami rövidesen meg is történt. A történettudományi szakosztály is megtartotta alakuló ülését, s elnökévé Finály Henriket választotta.

Finály Henrik nem késett bejelenteni a változásokat, elsőként azt, hogy attól kezdve az *Erdélyi Múzeum* nem lesz mindkét szakosztály közlönye, hanem

csak a történelmi szakosztályé, és kétszerre nagyobb terjedelemben fog megjelenni, mint korábban. Közölte azt is, hogy a történelmi szakosztály tulajdonképpen a történelem mellett a bölcsészeti és nyelvtudományi tudományokat is magába foglalja (bár formálisan csak 1883-ban jelentették be a Történelem-, nyelv- és bölcsészettudományi szakosztály megalakulását). A szakosztály havonta két ülést tart, amelyeken tudományos előadások, „kidolgozott értekezések” hangzanak el, „a bölcsészet, és bölcsészettörténelem, a nyelvtudomány és irodalomtudomány, az elméleti jogtudomány és jogbölcsélet, az államtudomány, statisztika és nemzetgazdaságtan, a neveléstan, a társadalmi tudomány, a történelem, a történelem összes segédtudományai és az elősorolt valamennyi tudomány fejlődéstörténelme és régészete köréből.”¹⁰ Látható, hogy Finály mennyire kitérítette a történelmi szakosztály határait. Ugyanakkor elnöki felhívásában erősen hangsúlyozza, hogy az Erdélyi Múzeumban csak a „kidolgozott” tanulmányok jelenhetnek meg. Arról, hogy mely előadás üti meg a közölhetőség mértékét „a szerkesztő egy esetről esetre melléje kinevezendő szakbizottsággal együtt fog határozni.” Így gondolta Finály az erdélyi történelmi, nyelvészeti s bölcsészeti tudományok felzárkóztatását a fejlett nyugati országokban tapasztalt tudományos szintre, amit a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága és a Magyar Történelmi Társulat vezetősége is célként tűzött ki maga elé.

Finály elképzeléseivel és tervével kapcsolatban állapította meg Kelemen Lajos, hogy „az új alakulás az akadémiai gondolatot tolta előtérbe [...], amely a múzeum-egyletből az eddig csak múzeumot alapító és ellenőrző, igazgató testületből lassanként valóságos tudós-társaságot, azaz tudományt művelő és terjesztő, tudományos eredményeket termelő testületet alakítson.”¹¹ (kiemelés az eredetiben – E. Á.) Tehát Finály elnökként „tudós társaságot”, azaz erdélyi akadémiát szeretett volna alakítani a Múzeum-Egyesület segítségével, erősen hangsúlyozva azt is, hogy eredetileg az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudományos intézmény kívánt lenni, de azt a bécsi kormányzat nem engedélyezte. Ez valóban így történt.¹²

Kész volt tehát a terv a tudós társasági működésre, amit 1879-ben Finály el is indított. Ekkor és 1882-ig az *Erdélyi Múzeum* már, mint a „Történelmi Szakosztály közlönye” jelent meg. De a főszerkesztőnek csalódnia kellett, mert főszerkesztői s szakosztályi

Finály Henrik újraállított síremléke a Házsongárdi temetőben (Rohonyi D. Iván felvétele)

elnöki várakozásával „nem állott összhangban a közönség lesújtó közönyös magatartása, sem pedig az illetékes tudósok merev elzárkózása.”¹³ Utóbbiak tanulmányait máshol igyekeztek közölni. Ez a magatartás főként az Egyetem tanáira volt jellemző, aminek az oka a forrásokban ugyan nem jelenik meg, mégis megállapíthatjuk, hogy a Múzeum Egyesület, amelynek tevékenysége főként a gyűjtemények gyarapítására korlátozódott, nem tudta előteremteni azokat a feltételeket, amelyek egy akadémiai jellegű tudós társaság működtetéséhez feltétlenül szükségesek lettek volna. Talán azt is a sikertelenség okaként említhetjük meg, hogy Finály igen magasra állította a közlendő írások mércéjét. De ezeknél valószínűbbnek tartom azt, hogy a Múzeum-Egyesület vezetősége, főleg a gyűjtemények őrei, nem értve egyet Finály tervével, magukhoz vonták az érdekeltek nagy részét, s tudatosan gáncsolták el a tudós társasági tervet.

Finálnak az EME vezetőségével való vitája nem csökkentette nagy tekintélyét és népszerűségét. Ezt a temetésén, 1898. február 15-én elhangzott beszédek jól mutatták.

Erre mutat az is, hogy 1883-ban a Múzeum-Egyesület Bölcsélet, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának működését az egyetemi szempontok szerint szervezték meg, s ennek köréből került ki az új vezetőség is: Hóman Ottót elnöké, Schilling Lajost titkárrá választották; mindkettő egyetemi tanár volt. Az Egyesület részéről Finály Henrik is a választmány tagja lett, de fontos vezető szerephez többé nem jutott a szakosztályban. Amint a *Múzeum* című, most is figyelmet érdemlő esszéisztikus tanulmányából kiderül, nem kis mértékben aggódott a Múzeum-Egyesület jövőjéért. Szerinte az a viszony, amely 1872-ben a Múzeum-Egyesület és a Tudományegyetem közt létesült, amelyet egyébként maga is fontosnak tartott korábban és később is, meglehetősen laza volt, amennyiben az egyetemi tanároknak, a „hivatott tudósoknak”, tetszésére volt bízva, „akarnak-e tagjai lenni a múzeum egyletnek, vagy sem [...], pedig a hazai tudomány és a nemzeti közművelődés nagy érdeke

vala, hogy valamennyien legyenek rendes tagjai az egyletnek és, úgyszólván, hódítsák meg azt a munkatért, amelyet a múzeum gyűjteményeiben meglevő anyag nyithat munkásságuknak.”¹⁴ Finály szerint tehát az Egyesület számára hátrányt jelentett az, hogy nem volt kötelező az egyetemi oktatóknak az egyesületi tevékenység.

Miközben elismerte a szakosztályok tudományos munkájának eredményeit, kifejezte azt a kritikai véleményét is, hogy „mióta 1883-ban megalakítottuk a szakosztályokat oly, csaknem merőben önálló szervezettel, hogy minden szakosztály csaknem úgy tekintette magát, mint egy egészen önálló és független testület”¹⁵, vagyis, ahogy manapság mondani szoktuk, az Egyesület tulajdonképpen „szétfejlődött”. Mindezekért a millenniumi díszgyűlésen, felújítva régi tervét, javaslatot nyújtott be egy erdélyi tudós társaság, azaz tudományos akadémia megalakításáról, mert a „múzeumok csak úgy felelhetnek meg valódi hivatásuknak, ha mellettük és velük kapcsolatban oly tudományos és tudós testületek működnek, amelyek a bennük összehalmozott tudományos anyagot holt kincsből élő és életre szóló közkinccsé dolgozzák fel.”¹⁶

Finály elképzelése az volt, hogy a tudós társaságnak csak azok lehessenek tagjai, akik a tudományos működésükkel számottevő érdemeket szereztek és „akik nem tagdíjfizetéssel, hanem a tudós társaság szabad választásából nyilvánvaló közelismerés ajánlatával fognak a társaságba jutni, a pajtáskodás lehető kizárásával.”¹⁷ Egy ilyen intézmény megalkotására „még hiányzik a döntő lépés, és ennek megtételére soha alkalmasabb időpontot nem találhatunk, mint éppen a mostanit, nemzetünk életében a második millennium kezdetét. *Ez a lépés pedig, szerény véleményem szerint, a kolozsvári tudós társaság megalakítása* [kiemelés: E. Á.]”¹⁸ Azonban a Múzeum-Egyesület vezetősége nem fogadta el Finály javaslatát, sőt határozottan el is utasította azt. Különösen Apáthy István, az állattár igazgatója szólt ellene, a gyűjtemények védelmére hivatkozva. Minderről részletesebben írt Kelemen Lajos, aki szerint Finály terve kidolgozatlan volt.¹⁹ Ami igaz, és megér egy külön tanulmányt.

Finálnak az EME vezetőségével való vitája nem csökkentette nagy tekintélyét és népszerűségét. Ezt a temetésén, 1898. február 15-én elhangzott beszédek jól mutatták. Az egyházi szertartást követően a Magyar Tudományos Akadémia nevében Márki Sándor egyetemi tanár mondott búcsúbeszédet, aztán

Halász Ignác, az Egyetem bölcsészkarai dékánja és Esterházy Kálmán, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke búcsúzott, aki így foglalta össze az elhunyt jellemző tulajdonságait: „bárhova helyeztetett és választatott, emberül felelt meg hivatásának és a beléje helyezett bizalomnak... Egy állása volt különösen szívéhez nőve: az, amelyet a Múzeum-Egyesület kebelében keletkezésétől kezdve elfoglalt. Az Egyesület negyven éves története mutatja, mily hatással volt páratlan, gondos, megfontolt, szakavatott munkásságával.”²⁰

Röviden szólva, Finály Henrikben a kiváló tudósra és tudományszervezőre emlékezünk. Öröksége jelentős, megőrizendő magyar érték. Ugyanakkor része az Erdélyi Múzeum-Egyesület történetének, amelynek működését a tudományosság felé vitte, miközben példásan gyarapította a régészeti tárat is.

(Elhangzott a *Házsongárd Alapítvány* 2017. november 21-i emlékülésén.)

JEGYZETEK

- 1 Orbán István: *A kolozsvári Finály család. Művelődés*, LXIII. évfolyam 2010. július.
- 2 Gaal György: *Egyetem a Farkas utcában*. Kolozsvár, 2001. 53–56, 117.
- 3 Egyed Ákos: *Gróf Mikó Imre – Erdélyi Széchenyije*. Debrecen, 2005. 192–193.
- 4 Kelemen Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története. Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859–1909*. Kolozsvár, 1909–1942. 45.
- 5 L. erről egyetemes nyugati és magyarországi vonatkozásban Gyáni Gábor: *Professzionizáció és nemzeti öntudat. A Századok első évei. Századok*, 2015. 5. sz. 1103–1106.
- 6 Rajka László: *A bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztály története. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromezredes története*. Szerk. György Lajos. Kolozsvár, 5.
- 7 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. Budapest, 2003, 349.
- 8 A jelentések az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában. L. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága.
- 9 L. Gyáni Gábor: *Professzionizáció és nemzettudat. Századok* 150. évf. 5. (2016) 1106–1107.
- 10 *Erdélyi Múzeum*, V. évfolyam, 1878, 10. 247
- 11 Kelemen Lajos *i.m.* 60–61.
- 12 Egyed Ákos: *Gróf Mikó Imre, az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapítója*. Gróf Mikó Imre emlékülés. Kolozsvár, 2006. 16.
- 13 György Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története 1874–1937*. 1. közlés. Erdélyi Múzeum Új folyam, 1939, 10. 1. füzet 12.
- 14 *Erdélyi Múzeum*, 14. kötet, 1897, 1. füzet 10.
- 15 Uo.
- 16 *Erdélyi Múzeum* 14. kötet, 1897. 1. füzet 8.
- 17 *Erdélyi Múzeum*, 14. kötet, 1897. 1. füzet 11.
- 18 Uo. 10.
- 19 Kelemen Lajos *i.m.* 67.
- 20 *Ellenzék*, 1898. február 16.

Murádin János Kristóf

„A felejtés – száműzetés, az emlékezés – szabadulás”

Gazda József: *A Golgota útján* című könyvéhez

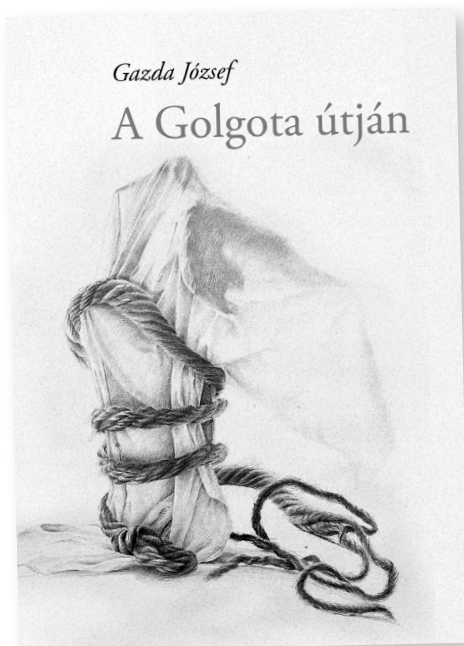
... mintegy „tudományos betakarításként” hozza felszínre korábbi évek, évtizedek fáradságos háttérmunkájának, aprólékos kutatásainak termését.

A címben szereplő idézet – amely a zsidó chaszidizmus alapítójától, Báál Sém Tov lengyelországi zsidó rabbitól (1698–1760) származik – akár mottója is lehetne a hosszúra nyúlt, 2015 és 2017 közötti GULAG-GUPVI-emlékévknek, hivatalos nevén a *Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévének*. E nagyon sikeres kezdeményezés nyomán, a magyar állam támogatásával számos nagyszerű megvalósítás, jelentős eredmény született az elmúlt hónapokban a szovjet fogság feldolgozásának témakörében. Konferenciákon, előadásokon idézték fel történészek, szociológusok és más társadalomtudósok e kollektív tragédiát szerte a Kárpát-medencében és azon túl is. Nagy mértékben előrehaladt az erdélyi magyar civil lakosság szovjet fogságba hurcolásának kutatása is; a Sapiencia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán a szovjet fogságból hazahozott emléktárgyak állandó kiállítása nyílt meg, valamint interjúk készültek a még közöttünk lévő egykori foglyokkal, a sztálini terror túlélőivel, és azok feldolgozásával dokumentumfilmek születtek.

Az emlékévk 2017. február 25-i lezárulta viszont nem jelentette azt, hogy egyben az e hatalmas téma kapcsán folytatott kutatások, feltárások is befejeződtek, vagy egyszerűen leálltak volna. Talán csak valamivel kevésbé vannak most reflektorfényben. Nem úgy a kutatások eredményeit felvonultató újabb és újabb nagyszerű szakkönyvek és az érdeklődő nagyközönség számára készített ismeretterjesztő alkotások, amelyeknek már-már tömegesnek mondható megjelenése most mintegy „tudományos betakarításként” hozza felszínre korábbi évek, évtizedek fáradságos háttérmunkájának, aprólékos kutatásainak termését. Így van ez Gazda József ismert erdélyi művészeti író, szociográfus *A Golgota útján** című legújabb kötetével is.

Az immár 82-ik életévében járó, de ma is igencsak lendülettel teli, már-már fiatalos hévvel alkotó szerző az erdélyi magyar értelmiségnek, nemcsak szűkebb hazájában, Háromszéken, de egész Erdélyben, sőt a Kárpát-medence magyar nyelvterületén is jólismert és elismert, fáradhatatlan kultúrembere. A Kézdivásárhelyen, 1936 áprilisában született Gazda József igazi író ember. Az *Utunkban*, 1956-ban megjelent első írása óta eltelt bő hat évtized alatt több tucat kötete jelent meg, amelyek felölelik a művészetet és a műkritikát általában (ide tartozik a Nagy Imréről még 1972-ben írt kismonográfiája, felesége, a textilművész Olosz Elláról, halála után 1994-ben írt kötete stb.), de a szociológiát is (említésre méltók a szörványkutatásban és különösképpen a csángókutatásban elért eredményei – *Hát én hogyané siratnám: csángók a sodró időben*, 1993), és igen jelentős a Körösi Csoma Sándor életét feldolgozó írásainak, az általa szerkesztett köteteknek a sora is (*Körösi Csoma Sándor és tudományos műhelyeink*, 1999; *Körösi Csoma Sándor és magyar mítoszaink*, 2002; *Körösi Csoma Sándor és a népek önazonossága*, 2011; *Körösi Csoma Sándor – kultúrák kereszttűjtán*, 2012). Mindemellett Gazda József a szépirodalom terén is sikeresen jelentkezett, legújabb regénye, *A hajótörött tavaly* jelent meg. E gazdag életút természetesen elismerések sorát hozta meg számára: nagyívű munkásságát 1994-ben Bethlen Gábor-díjjal, 2011-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével, 2013-ban Tamási Áron-díjjal, 2014-ben pedig Magyar Örökség díjjal ismerték el.

Ugyanakkor Gazda József mögött 40 évnyi tanári pálya is áll, a maga minden lekötöttségével, apró, de állandó vesződéseivel. A szerzőt azonban a tanári sors évenként ismétlődő, ciklikus monotonosága nem örölte fel. Éppen ellenkezőleg: ráirányította figyelmét a közérthető, de egyben tudományos

igényű írás fontosságára. Kötetei ezért olvasmányosak, mindenki számára értelmezhetők és élvezhetők, de egyben a tudományos színvonalból nem engedő, értékes alkotások.

Ezek sorába tartozik *A Golgota útján* is. A szerző rendkívül kedvelt műfaja az interjú. E nagyívű, 500 oldal meghaladó kötete is a történetkutatás oral history módszerére épül. Éppen ezért nem száraz leírás, vagy nehezen olvasható, tudományos történetírás. Nem lapalji jegyzetekkel, kiegészítő magyarázatokkal teletűzdelt, vaskos szakkönyv. Hanem az élet, egy sokat szenvedett nemzedék, apáink, nagyapáink sorsának őszinte, az interjúk frissessége nyomán, érezhető közelségbe hozott feltárása. A világháborús nemzedék emberi sorsok villanásaiból összeálló kaleidoszkópja. Képek ugyan nincsenek a könyvben, de a visszaemlékező interjúalanyok spon-tán szövegeinek plasztikus realitása képnél elevebben ég bele az olvasó tudatába. És e témában most pontosan

E nagyívű, 500 oldal meghaladó kötete is a történetkutatás oral history módszerére épül.

erre van szükség! A történelmi, levéltári feltárómunka mellett, ez egy nagyon fontos, mondhatni „missziós” feladat, amely egyrészt az egykori szemtanúk emlékeinek felgyűjtését és egyben közkinccsé tételét jelenti, másrészt a magyar olvasóközönségnek a szovjet fogság

Vasútépítő kényszermunkások a Szovjetunióban

évtizedekig agyonhallgatott valóságával való megismertetését célozza.

Ez a kötet nem könnyű olvasmány, hiszen eleve a múlt megismeréséhez szükséges komoly elmélyülést igényel, amire mai rohanó világunkban egyre ritkábban adódik lehetőség. Gazda József könyve ugyanis nehéz témát dolgoz fel, a magyar közelmúlt sorozatos tragédiáinak megértését és értelmezését keresi. Ennek eléréséhez nyújt segítséget, s aki e cél követésének okából veszi kézbe a kötetet, annak e könyv valóban lebilincselő olvasmány lesz.

A szerző nem titkolt célja a szovjet lágervilág többévtizedes tabujának áttörése. Könyve fél évszázad gyűjtőmunkájának

eredménye. Az 1970 és 2017 között vallo-másra bírt 385 ember emlékezése igazi korszakot nyújt a kommunizmusról társadalmi rangokon és rétegeken túl. Az egyszerű oral history műfaja mellett az író arra törekedett, hogy kiegészítő magyarázataival összképet nyújthasson az olvasónak egyrészt a szovjet munkatáborokba hurcolt magyarok szomorú sorsáról, másrészt a szülőföldjükön maradó, és itt különböző meghurcoltatásokat, atrocitásokat szenvedők kálváriájáról. A golgotai sorsok százait rögzítő „dokumentumregényével” arra törekszik, hogy a náciizmus közismert rémtettei mellett a 20. század másik totalitárius diktatúrája, a kommunizmus által az emberiség ellen elkövetett bűnöket is minél inkább ismertté tegye. Ezzel pedig elérje azt, hogy e két pusztító diktatúra ugyanolyan elbírálás alá essék. Hiszen mindez ma nincs egyensúlyban! A rövid életű, 12 évig tartó hitlerista őrjöngés köztudatba átültetett képei, a Holokauszt iszonyata, az Einsatzgruppék hirhedt kegyetlenkedései messze meghaladó módon vannak jelen a társadalom tudatában, mint a GULAG¹, vagy a GUPVI² lágereinek, többévtizedes, lassú, de ugyanolyan kegyetlen és cinikus gyilkoló gépezete.

A szerző nem hagyományos értelemben vett történész, mégis tudatosan történészi munkát végez. Ugyanakkor ennél többről van szó: hiszen e hatalmi szóval feledtetni kárhoztatott kollektív tragédiát, a szovjet terror pusztító gépezetét, ártatlanok tömeges meghurcoltatását próbálja – igazi küldetésként felfogva – ismertté tenni. Ahogy írja: „megcsónkított sorsú embereket” szólaltat meg, hogy ezáltal az olvasót teljesebb, valóban

Kényszermunkások a szovjet lágernek egyikében

megélt, a múlt időkre tisztánlátó életre ösztökélje. Ugyanakkor az olvasóra bízta azt, hogy értelmezze a kötetében megválaszolni óhajtott örök kérdést: miért működött velünk szemben másként a történelem, mint ahogyan más népekkel szemben működött. Miért voltunk, vagyunk mi „bűnös nemzet”?

„Ott van az arcon a szenvedés. Amit átéltél, azt, annak a nyomát onnan le törölni nem lehet. Ezekben az években öregebb lett a nemzet” – írja a szerző a *Megviselt arcok* című alfejezetben. E monumentális nemzeti szociográfia abban is segít, hogy sokat szenvedett népünk megviselt arcának barázdáit közelebbről megismerhessük. A tíz nagyobb fejezetre osztott, az interjúk anyagát gondos rendezésben összefoglaló mű, igazi forrásértékű munkaként sokat segíthet önismeretünk elmélyítésében.

A tíz nagyobb fejezetre osztott mű igazi forrásértékű munkaként sokat segíthet önismeretünk elmélyítésében.

Ugyanakkor, a kötet jelentőségének van egy másik vetülete is. Nemcsak az olvasónak fontos, hanem annak a többszáz embernek is, aki életéről vall e műben. Számukra ugyanis a Gazda Józsefnek adott interjúk lehetőséget adtak az átélt traumák kimondására, kibeszélésére, ami hovatovább esélyt jelentett lelki egyensúlyuk visszanyerésére is. Több évtizedes kötelező hallgatás és elhallgattatás után a visszaemlékezők a lelki felszabadulás katartikus élményével mondhatták el megpróbáltatásaikat. Gazda József e hosszú életútinterjúkat azután gondosan témákba rendezve és szétválogatva, nagyobb tömbökben tárja az olvasó elé. Ezáltal igazi értékmentő munkát végez, hiszen e többszáz láger- és szenvedéstörténet legnagyobb része a szerző évtizedeken át folytatott konok, kitartó munkája nélkül, a múltó élettel együtt örökre elenyészett volna. Mindez akkor értékelhető igazán, ha számításba vesszük azt, hogy a kiterjedt gyűjtőmunka még a kommunista rezsim legsötétebb időszakában kezdődött, akkor amikor nem hogy a technikai feltételek nem voltak kezdettől adottak ehhez, hanem maga a téma kutatása is retorziók veszélyét hordozta magában. Gazda Józsefnek nem volt szüksége emlékévre, pályázati háttérre, kedvező politikai

léggörre ahhoz, hogy közelmúltunk e féltárlányokban rekedt szegmensének élet-történetekbe csomagolt szilánkjait gyűjteni kezdje. Hihetelen kitartás, hosszú, aprólékos munka és a korszakra általánosan jellemző bizalmatlanság falainak folyamatos áttörése kellett ahhoz, hogy az e kötetbe foglalt értékes interjúanyagok létrejöhessenek. Ezáltal pedig folyton múló történetünk egyik szelete került rögzítésre, megmenekülve végső soron a feledéstől.

Csak az tudja mit jelent majd négyszáz szörnyű módon meghurcolt, majd évtizedekre hallgatásra kötelezett, megfélemlített ember őszinte vallomásra készítése, aki próbálkozott már a GULAG-kutatás interjúk módszerével. Gazda József mondhatni fél életét e nagy-szerű munka véghezvitelének szentelte. Mindezzel pedig – más eszközökkel ugyan, de – ugyanazt a célt szolgálja, mint az éppen mögöttünk hagyott emlékévk többi nagyszerű megvalósítása: a maga nyers őszinteségében a mai ember elé tárni a szovjet fogság soha igazán ki nem beszélhető, kollektív traumáját. Ezt az oly sokáig eltussolni próbált poklot. Nem kis feladat ez, hiszen a 21. század emberének a legtöbbször elképzelhetetlen a szovjet lágervilág szolzsényicini képe. A primitív körülmények, az alapvető higiéniai körülmények hiánya, a létminimumra szorított létezés, az emberi élet hihetetlen mélyre taszított elértektelenítése. Mindez egy olyan,

már-már szürreális rendszerben, amely Isten nélkül, de az emberi egyenlőség hamis mítoszával zúzta össze a civilizáció megannyi vívmányát.

Azt tartja a közismert mondás, hogy a történelem ismétlődik. Ha valóban így van, akkor az orwelli 1984 jóslata, legalábbis részleteiben egyszer még valóra válhat. Ahhoz hogy erre minél kevesebb legyen az esély elsősorban az kell, hogy az olyan értékhordozó kötetek, mint amilyen *A Golgota útján* is, minél több ember kezébe eljussanak. Így lesz értelme a GULAG-GUPVI-emlékévknek, s hovatovább magának a történelmi emlékezetnek is.

* Gazda József: *A Golgota útján*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2017.

JEGYZETEK

1 Glavnoje Upravlenyje ispravityelno-trudovih Lagerej – eredeti orosz, cirill írással: *Главное управление исправительно-трудовых лагерей*. Jelentése: Javítómun-ka-táborok Központi Főparancsnoksága, amelyet a szovjet állampolgárok és a bírói ítélettel raboskodó külföldiek fogva tartására szolgáló táborrendszer felügyeletére hoztak létre.

2 Glavnoje Upravlenyje Vojennoplen- nih i Intyernyirovannih – eredeti orosz, cirill írással: *Главное управление по делам военнопленных и интернированных*. Jelen- tése: Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság, amelyet kifejezetten a külföldi hadifoglyok és polgári internáltak (elhurcolt civilek) fogva tartására szolgáló táborrendszer felügyeletére hoztak létre.

Szovjet fegyveres ör kényszermunkásokat kísér. A képeket saját gyűjteményéből Kun Miklós történészprofesszor bocsátotta rendelkezésünkre, amiért ezúton mondunk neki köszönetet.

Gaal György |

Egy szucsági fiatalember naplója a reformkori Kolozsvárról*

Sz

Kabós Ferenc
1834-ben mint legátus
szülőfalujában prédikált,
ostorozta a nemességet,
népiskola felállítására
buzdított...

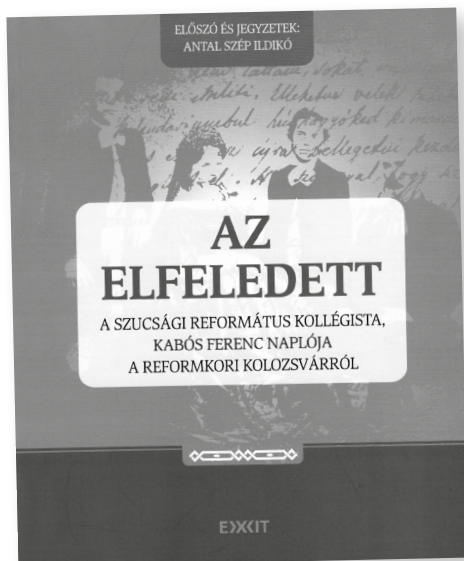
ucság ma Kisbács községhez tartozó 1300 lakosú falu, magyar lakossága alig haladja meg az 500-at. Mégis nevét Kolozsvárt mindenki ismeri. Vagy nyolctíz kilométerre fekszik a megyeszékhelytől, állandóan kapcsolatot tartott a kincses várossal. Lakossága egykor két rétegből tevődött össze: kismemesekből és jobbágyokból. Az előbbi családok számos fia Kolozsvárt végezte iskoláit, néhányan hírnévre tettek szert. Versényi György irodalomtanár, költő és újságíró a 19. század közepén, Győrffy György történész, akadémikus a 20. század elején született itt. Kelemen Benjámint, a jeles gazdász vásárlás útján lett a faluban birtokos, itt is halt meg. Berde Áron, az Unitárius Kollégium híres természettudós tanára, akadémiai levelező tag, majd a kolozsvári egyetem első rektora felesége, Szarvadi Karolina révén vált itt birtokossá 1847-ben, s azután még vásárolt is földeket. Minden szabadidejét a faluban töltötte, valóságos pomológussá vált. Az ő kisebbik fia, az 1857-ben született Berde Béla aztán az első világháború küszöbén közzétette *A Kolozs megyei Szucság történetét*.

A falu kismemes birtokos családjai közül kiemelkedik a botházi Szarvadiakon kívül a magyargyerőmonostori Kabós és a szucsági Fileki család. Mindkettő több jeles személyiséggel büszkélkedhet. A Kabós család egyenesen a honfoglaló Mikola törzsig vezet vissza származását, s rokon a magyargyerőmonostori Kemény nemzetséggel is. E családok gyermekei gyakran kerültek házastársi kapcsolatba. Így születhetett meg Kabós Mihály és Fileki Eszter negyedik gyermekeként 1816-ban Kabós Ferenc. A fiú elemi tanulmányok után a Református Kollégium diákja lett a reformkori forrongásban élő Kolozsváron. Itt nemcsak a Széchenyi és Wesselényi megfogalmazta reformtörekvéseket ismerhette meg, hanem bekerült a liberális

nemesi-főnemesi körökbe, személyesen találkozhatott a vezető politikusokkal. Joghallgatóként a kollégiumi Olvasótársaság meghatározó személyisége lett, s bár elítélte az úri osztályok állandó mulatozását, maga is a farsangi bálók fáradhatatlan vendége volt. A kollégiumban az osztálytanítók vezette nyolc alsó osztály elvégzését követően három kétéves tanfolyam következett, ahol már a külföldet járt professzorok oktattak. Ezek hallgatói a kollégiumi szabályokat aláírt tógás diákok voltak. A bölcséleti tanfolyam két alapozó éve után a kétéves jogi tanfolyam következett. Az itt szerzett diploma már közigazgatási tisztségek betöltésére jogosított fel. Aki egyházi pályára készült, az elvégezhetett még a kétéves teológiai kurzust. Továbbtanulásra már csak a pesti, bécsi vagy még távolabbi egyetemeken nyílt lehetőség.

Kabós Ferenc 1834-ben másodéves joghallgató volt a kollégiumban. Január 1-jén mint legátus szülőfalujában prédikált, ostorozta a nemességet, népiskola felállítására buzdított, mint érvelt, művelt, haladó eszméket hirdető papok, tanítók kellenének, meg egy népújság. Ezen a napon határozta el, hogy naplót fog vezetni, s március 20-ig be is tartotta fogadalmát, minden napról megörökített valami fontosat. Néha csak négyöt sornyit, néha több oldalnyit. A napló ügyesen ellentétezi a vidéki élet csendes világát és az erdélyi főváros zajos eseményeit.

Az édesanyja, Kabós Mihályné művelt úriasszony, aki Szucságon élt özvegyi sorban, s állandóan aggódott fia kolozsvári életvitele miatt. Ferenc édesanyjáról mindig elismeréssel, szeretettel írt. Mikor február 6-án az édesanyja felosztotta a birtokokat a testvérek között, megállapította: „én gazdasághoz semmit sem értek, talentumom nincs hozzá, agyomat egészen doktorral-lét

töltötte el, s tán anyámét még inkább. Nem is leszek én falusi lakos soha...” Az édesanya szerette volna, hogy fia mondjon le az orvosi pályáról, de Ferencet nem lehetett eltéríteni terveitől. Semmi kedve sem volt a guberniumnál vagy a kancellárián állást vállalni.

Kolozsvárt Kabós Ferenc bérelt szobában lakott, úgynevezett publikus diák, szolgát is tartott. El-eljárt a kurzusokra, s többé-kevésbé felkészült a vizsgákra. A kollégiumról nem volt jó véleménye. Az igazgató professzor ekkoriban a „nyúl-szívű” Méhes Sámuel volt, akit még bölcselet-tanárként valamennyire tisztelt. Legtöbbre becsülte Tunyogi Csapó József jogtanárt, aki kurzusain nem ragaszkodott kizárólag a latin tanítási nyelvhez, egyik kurzusát épp Kabóssal fordíttatta le. Salamon Ferencről egyáltalán nem volt jó véleménye, kiérződött a „papszag” belőle. Általában professzor jelzővel illette tanárait, de ha papoknak nevezte

A napló épp a farsang időszakát ragadja meg. Január 21-én bálszervezés közben jelenti ki, hogy tavaly csak húsz bálban volt, az idén szeretné ennek négyszeresét elérni.

őket (valamennyien azok is voltak), akkor negatív vonásokra utalt.

A latin tanítási nyelv ellensúlyozására jöttek létre 1830 körül a kollégiumokban az olvasótársaságok, a későbbi önképző körök, amelyekben a magyar irodalommal, szellemi élettel ismerkedhettek meg a fiatalok. A kolozsvári kollégiumban 1830 őszén megalakították a Publikusi Egyesületet (a publikus, nem bennlakó diákok), ennek tagja volt Kabós. Egy év múlva már a tógás diákok is szervezkedtek, s létrejött az Olvasó Társaság. Ebben Kabóst könyvbiztosnak választották, feladata volt új művek ajánlása megvételre. Kabós dolgozta ki a Társaság 23 pontos szervezeti szabályzatát. Parlamenti rendszert akart bevezetni, ahol tanuljanak meg eszmélkedni, szónokolni, vitatkozni a fiatalok. A politika nem maradhatott ki a vitákból, aminek eredményeként Méhes igazgató felfüggesztette a Társaság tevékenységét.

Kabós kolozsvári magánélete rendkívül mozgalmas volt. A napló épp a farsang időszakát ragadja meg. Január 21-én bálszervezés közben jelenti ki, hogy

tavaly csak húsz bálban volt, az idén szeretné ennek négyszeresét elérni. Se vége, se hossza a báloknak. Lányos házaknál, de leggyakrabban a Redutban rendezték azokat. Előkelő lányok is szoba jönnek, akikkel egy-egy melegebb kézfogás, kerengés már feltűnést, féltékenységet keltett. Szíve választottja, Lina volt, polgári származású, még hozzá nem is egy művelt családból: „Lina! ily kezek közt. Egy jószívű, de nagyon tudatlan, világ nélküli, eliszákkult apától – ’s egy elmés, de neveletlen, bős és gondatlan tettű anyától – ő, egy ilyen Lina hogy születhetett? Ha kívánhatnám is őt hitvesemnek: de szüleit szüleimnek soha sem.” Néha összevesztek, de aztán jött a kibékülés. Egyik bálban „Linácskával” hatvenszor került meg „az alkalmas terjedelmű szobát”. Előfordult, hogy hajnalban került haza, s utána ment vizsgázni jogtudományból.

A napló legérdekesebb, forrásértékű részei olyan eseményekről szólnak, amelyeket a történelem is feljegyez. Ezek egyike Kendeffy Ádám halála. A gróf a kor vezéregénységének számított, remek vívó, kaszinóalapító, liberális politikus volt. Hétfőn még a viadaliskolában kilenc partnerét fásasztotta ki, utána részt vett a szegények bálján, ahonnan éjjel háromkor került haza, vacsorázott, majd felesége szobájából kijöve összeesett, s meghalt. Egyesek mérgezésre, mások gutaütésre gyanakodtak. A boncolás eredményét – mint leendő orvos – Kabós megörökítette: „Gr. Kendeffyt ma felbontották. Egy ér szakadt meg szívében, tüdője nagyon kicsiny volt akkora testhez. S az erőltetett mozgások ide járulván bizonyos vérzacskó gyűlt azon

erre, mely szívet tüdővel összeköti”. A fejet is felbontották, de abban semmi rendellenest nem találtak. Ezek szerint mai szóval tüdőér aneurizma okozta a halált. „Soha Kolozsvár ennyi sokaságot” nem látott, mint ahányan részt vettek a temetésen. Eljött Wesselényi is, a sírnál Teleki Domokos beszélt. Kendeffy emlékét máig őrzi a Házsongárdi temető díszhelyén a négy oroszántól közrefogott obeliszk.

A negyedév legnagyobb eseménye azonban a „véres húshagyó kedd” volt. Akkoriban a bécsi udvarhoz hű Jósika János báró, a főtéri Jósika-palota, a lábasház építetője volt Erdély kormányzója. A reformokat, országgnyűlést követelő ifjúság őt tekintette a császári udvar képviselőjének. Így nem csoda, hogy január 25-én bálozás idején a palota két ablakát kővel betörték. Még jobban zavarta a polgárságot és ifjúságot a főtéri templom déli kerítésének támaszkodó várdája, amely előtt állandóan katona posztolt. A főhatalmat jelképező várdája előtt le kellett emelni a kalapot, s nem volt szabad pipával elmenni. A diákok ebből nem egyszer gúnyt űztek, az őket igazoltatni vagy letartóztatni akaró katonák elöl elsöktek. Február 11-én azonban egy Juhász nevű diákot sikerül elkapni, s bevitték a várdára. Erre a diákság és a polgárság nagy tömegben az épület köré gyűlt, és követelte a diák szabadon bocsájtását. A végén a katonák a tömegbe lőttek, egy ember meghalt, vagy félszázán megsebesültek. A várost katonaság szállta meg, óriási volt a felháborodás. A tiltakozás egyik szervezője éppen Kabós volt. Éjjélre a Kendeffy sírházhoz hívták össze találkozózt a

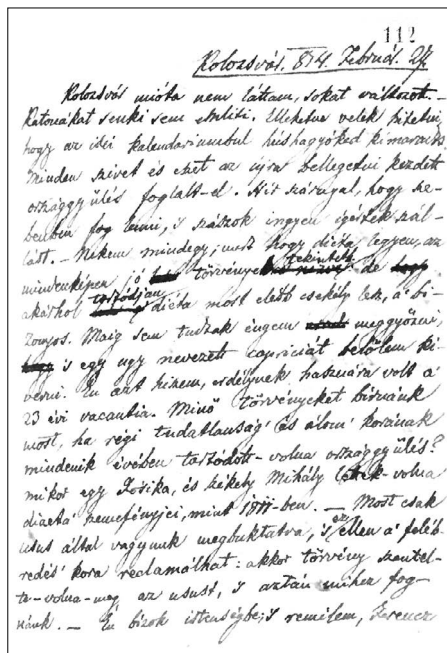
Szucsági jobbágyház. Tökés Béla fényképe

további protestálás megbeszélésére, de eredménytelenül. A végén csak Jósikánál tiltakozott küldöttség. A kormányzó kipurcította a hadsereget a városból, kivizsgálást ígért.

A harmadik, országos jelentőségűnek ígérkező esemény az erdélyi országgyűlés összehívása volt. Ugyanis az 1810-11-es diéta óta I. Ferenc császár-király, Erdély nagyfejedelemé nem hívott össze országgyűlést. Márpedig a reformköveteléseket csak egy országgyűlésen lehetett jóváhagyatni. Január 9-én Kabós a Bethlen Farkassal folytatott vitáját írja le. Bethlen úgy találta, hogy a diétát minél sürgősebben össze kell hívni, mert csak azon lehet a jobbágykérdést megoldani, vagyis földhöz juttatni őket. Kabós véleménye az volt, hogy egyszer a népet fel kell világosítani, ki kell nevelni, csak utána lesz eredménye az országgyűlésen hozott törvényeknek: „A' törvény, barátom, csak eszköz, cél pedig a' hon' boldogsága. Ki célt eszköznek feláldozza – nem okos”. Február 27-én hallotta Kabós az újabb hírt az országgyűlés összehívásáról, méghozzá Szebenben, ahol a szászok ingyen szállást ígértek a követeknek. Kabós véleménye: „Én azt hiszem, Erdélynek hasznára volt a' huszonhárom évi vacancia [országgyűlések elmaradása – G. Gy.]. Minő törvényeket bírnánk most, ha régi tudatlanság és álom' korának mindenik évében tartódott volna országgyűlés...” Végül május 26-ra az uralkodó Kolozsvárra hívta össze az országgyűlést, de azon az uralmon lévők és az ellenzék között olyan feszült ellenségeskedés támadt, hogy 1835. január 29-én az uralkodót képviselő Estei Ferdinánd főherceg feloszlatta a gyűlést – nem került sor a kívánt törvények megtárgyalására. Úgyhogy Kabós véleménye nem volt alaptalan.

A napló 1834. március 23-án egy befejezetlen mondatnál szakad meg. Kabós Ferenc további sorsáról csak homályos utalások maradtak fenn. Talán 1834 ősztén Bécsbe ment, s beiratkozott orvostanhallgatónak, két erdélyi fiúval lakott bérelt szobában. 1834-35 telének egyik reggelén azt mondta társainak, hogy rosszul érzi magát, nem megy előadásokra. Mikor ezek hazaértek, sehol sem találták. Egy hálókabátban hagyhatta el a lakást, az asztalon egy papírszeletre ezt írta: „élni bajos, halni könnyű”. Ebből öngyilkosságra következtettek, talán a Dunába ölte magát. Holttestére nem találtak rá, így elterjedtek a találgatások, hogy a titkosrendőrség tartóztatta le, tüntette el. Mások szerint Amerikába vándorolt. 1848-ban még olyan hírek is terjengtek, hogy kiszabadult a börtönből, s rövidesen hazatér. Az

eltűnés időpontja is bizonytalan, mert kollégiumi jegyzőkönyvek és Gyulay Lajos naplója szerint még 1835 februárjában is Kolozsvárt tartózkodott. Lehet, hogy a szobatársak tévedtek, és valójában a következő tanévben tűnt el Kabós. Mindenesetre kortársai sokra becsülték. Jakab Elek így írt róla 1878-ban: „Én Erdélyben legkitűnőbbeknek Kabós Ferit és Szentiváni Mihályt ismertem. Kabós egy költői lelkű, idealisztikus irányú, de ritka nemes jellem. Minden szépért és magasztosért hevült fogékony szíve. Egy pár nyilvánosságra jutott, igen szép

Részlet Kabós Ferenc naplójából

versét ismerem, ami a hivatottság jelt árulja el, s fejlett szépészeti érzékre mutat. Különbösen is előkelő házból származott, szép, magyaros külsejű, mivel, sok nyelvismerettel bíró ifjú, s korában a jobb társaságok kedvence volt.”

Kabós Ferenc emlékét Jakab Eleknek e sorain kívül K. Papp Miklós két elbeszélése, P. Szatmári Károly egy róla mintázott regényhőse, valamint Bodor Lajosnak egy drámája örökítette meg. Néhány versét a református diákok zsebkönyve, az *Aglája* közölte. Naplójáról még Szinyeyi József életrajzi lexikonja sem tudott, s előfordulhat, hogy a naplóban említett *Naplato*k című letisztázott jegyzetei is lappanganak valahol. Úgyhogy a most megjelent kötet Antal Szép Ildikónak köszönhetően valósággal visszahozza emlékezetünkbe a szépreményű ifjút.

Antal Szép Ildikó Szucság szülötte és szerelmese. Az élet a határon túlra sodorta, de mindig tenni akart szülőfalujáért. Már nyugdíjason fogott hozzá a könyvtári és levéltári kutatáshoz, hogy

a falu történetét megírja. Így született meg Bán Máriával közös monográfiája, a *Szucság hét évszázada* (2007). Ennek megjelenése után is kutatott Szucsággal kapcsolatos emlékek után, s így bukkant rá az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában a *Kabós Ferenc naplója 1834. Szucsák* című kéziratra. Sikerült másolatát megszereznie, s ennek alapján készült a kiadott kötet.

A közzéadást Antal Szép Ildikó igen nagy fába vágta a fejszét, amikor egy ilyen régi kézirat közzétételére vállalkozott. Kabós nem volt gyakorlott író, a korabeli – latinul tanuló – diákok szintjén fogalmazott magyarul. Szövege tele latin, görög, német szavakkal. Oldalanként legalább három-négy szót lábjegyzettel kellett magyarázni. A mondatok sem mindig teljesekek. A helyesírás pedig meglehetősen esetleges. Antal Szép Ildikó a betűhű közlést választotta, ami a dokumentumértéket fokozza, de számos buktatót rejteget, s az olvasást is nehézkessé teszi. Néhol érződik, hogy e kötet előkészítésekor dolgozta bele magát az erdélyi reformkor világába, s nem mindig talál rá a szavak, fogalmak legjobb magyarázatára. Kétségtelenül nagy munkát végzett. A napló nyomtatott szövege éppen száz lapot tesz ki, a többi 60 lap a közlő tollát dicséri.

Az olvasóhoz címzett rövid tájékoztatója a napló felfedezéséről, nyelvéről, stílusáról, jelentőségéről ír. A *Ki volt Kabós Ferenc?* című kilencfejezetes tanulmány minden adatot összegyűjt a Kabós családról és Ferenc nevű fiáról. De jellemzi Szucságot, az erdélyi reformkor sajátosságait, majd a naplóban felmerülő témákra, viszonyokra tér rá. A Kabós Ferenc eltűnésére vonatkozó ellentmondásos adatokkal és egy utóhanggal zárul a dolgozat.

A kötetet végén mellékletként olvashatunk egy Kabós-verset és versfordítást németből, egy összeállítást Kabós kollégiumi tanárainak rövid életrajzával, valamint egy másikat Kabós naplójában említett barátairól. A Református Kollégium levéltári hagyatékában őrzött Publikusi egyesületi jegyzőkönyvből kimásolta Kabós 1830. szeptember 19-én mondott programbeszédének szövegét, s fényképként közli az aláírásokat, köztük a Kabósét. A kollégium Török István összeállította háromkötetes történetéből egy 1835. január 10-én az Olvasó Társaságban elmondott beszédét veszi át, majd a Kabós-családfa, forrás- és irodalomjegyzék zárja a könyvet.

*Az *elfeledett*. A szucsági református kollégista, Kabós Ferenc naplója a reformkori Kolozsvárról. A bevezetőt és jegyzeteket írta: Antal Szép Ildikó. Exit Kiadó, Kolozsvár, 2017. 168 p.

Suba László

A művészetek és az irodalom

A kereszténység elterjedésével a bibliai történetek ábrázolása lépett előtérbe.

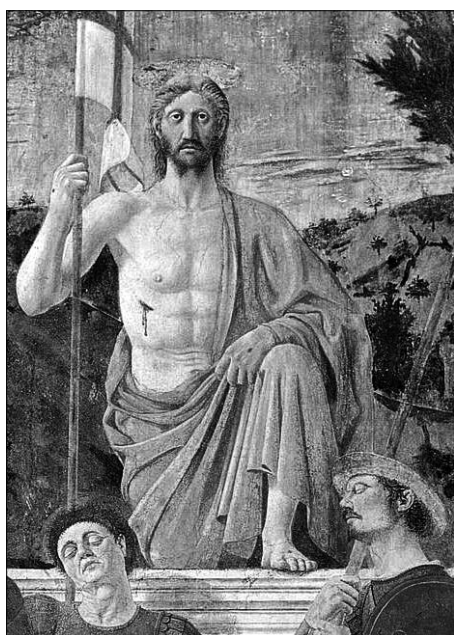
Elsősorban a képzőművészet és irodalom kapcsolatáról akartam írni, de időközben rájöttem, hogy más művészetek is, mint például a zene és táncművészet, sok esetben dolgoztak fel irodalmi alkotásokat. Áttekintem tehát ezeket a kapcsolatokat, a régi koroktól napjainkig, természetesen csak nagy lépésekben, mivel nagyon gazdag múltra tekintenek vissza.

A primitív emberek életében a mágikus hit nagyon fontos szerepet játszott. Hittek a szellemi lényekben, imádták a természeti jelenségeket, a tudatformák ekkor még nem különültek el. Minden fizikai és szellemi tevékenység az ember túlélését szolgálta. Az állatok rajzai a barlangokban, a rituális táncok és énekek is a vadászatot, valamint a termékenységét segítették. A fennmaradt szobrok, amelyek ősököt vagy totemállatokat ábrázoltak, a közösség érzését, az összetartozást erősítették – mindezekről Claude Lévi-Strauss antropológus írt több könyvet is. Ő a korunkban még létező primitív törzseket kereste fel, hogy jobban megértse az ottani emberek gondolkodását.

A fejlettebb mitologikus korokban az egyiptomi, görög, indiai, dél-amerikai, délkelet-ázsiai vagy északi népek mítoszainak közösségformáló ereje volt. Az írás kialakulásával ezek a mítoszok nem csak szájhagyományokban maradtak fenn – ezeknél a népeknél a képzőművészeti alkotások is gazdagon mutatták be a mitikus történeteket. Ha megnézzük a görög vázákat, ezek elmesélik a trójai háború eseményeit, az istenek és más mitikus lények történeteit. Nagyon szép és gazdag az indiai és délkelet-ázsiai mitológiák képzőművészeti ábrázolása is, ami főleg templomaikon kőbe faragva jelenik meg, és amely ma is látható. Mindez bizonyítja, hogy ebben a korban a művészet és a többi szellemi tudatforma is szoros kapcsolatban állt egymással.

A kereszténység elterjedésével a bibliai történetek ábrázolása lépett előtérbe. Az egyházak megrendelésére készítették szobrokat, festményeket, zenei darabokat. A keresztény művészet a reneszánszban érte el azt az ábrázolási stílust, amit az emberek ma is csodálnak. A művészettörténészek szerint a művészek festményeiken sűrítették az eseményeket. A festmények időbeliséget tudtak ábrázolni, több idődimenziót (Max Imdahl művészettörténész, 20. század). Ugyanakkor olyan dolgokat tártak fel, amire a szöveg maga nem vállalkozhatott. A festmény a bibliai esemény helyzetét tárja elénk, jelenvalóvá teszi azt. Piero della Francesca olasz festő munkái a már kiteljesedett reneszánsz művészetet tükrözik. A késő reneszánsz művészei már drámaibban ábrázolnak: Mantegna, Michelangelo krisztust ábrázoló képei, vagy a német reneszánszban az isenheimeri oltár krisztusa a mai művészet szempontjából is kimagasló alkotásnak számít (16. század), Rembrandt (17. század) képei érett, realista alkotások, amelyekben a fény-árnyék segítségével a művész drámai hangulatot tud teremteni. Egyik ilyen műve *A tékozló fiú hazatérése* – a bibliai történet szerint az apa visszafogadja bűnbánó fiát; a kép pedig a feltétlen apai szeretet példája. Vagy említsük meg Bach és Handel (17–18. század) bibliai ihletésű zeneműveit, amelyek korunk emberére is nagy hatással vannak.

A polgári demokrácia magával hozta a világi irodalmat és művészetet. Jelentős irodalmi alkotások születtek, valamint a népi alkotások, népdalok, népmesék, népballadák is megjelentek gyűjteményekben. A költők versei a zeneművekben találtak visszhangra. Schiller versére komponálta Beethoven a *IX. szimfóniát*, de a festők is illusztráltak irodalmi alkotásokat. A hagyomány alapján úgy tudják, hogy Fadrusz Jánost a kolozsvári Mátyás-szoborcsoport

Piero della Francesca: *Feltámadás* (részlet)

Suba László: A hegyi beszéd
(rámázott kerámia)

tervezésénél Vörösmarty Szép Ilonka című költeménye ihlette.

A bibliai témák a képzőművészeket jelentős alkotások elkészítésére ösztönözték egészen napjainkig. A magyar művészek között Munkácsy Mihály volt az, aki a Jézus trilógiájával (*Krisztus Pilátus előtt, Ecce homo, Golgota*) nemzetközi hírnevet szerzett. Nemrég, Szalai Lajos nagy rajzművész munkáit mutatták be a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban. Ezek a rajzok az *Ótestamentum* és *Újtestamentum* jeleneteit ábrázolják. Sok művészt meghívtak az *Énekek éneke*, a Salamon királynak tulajdonított szerelmi ének. Az ókori mítoszok alakjai is feltűnnek korunk képzőművészeinek munkáiban. Picasso, korunk nagy művészeinek rajzaiban gyakran megjelenik minotaur, a bikaember, illetve faun, a kecskeember.

A 20. század elején új művészeti irányzatok jelentek meg. Ezek között voltak olyanok, amelyek szakítani akartak a tárgyi ábrázolással, nonfiguratívak voltak – például a konstruktivizmus vagy a lírai absztrakt. Az irodalommal és általában a figurális ábrázolással szembeni elhatárolódás kihat napjainkig. Sok művészettörténész bírálta ezt a szemléletet – ők érvként azt hozták fel, hogy a tárgyi ábrázolás elhagyásával megszakad a művész kapcsolata a világgal. A saját véleményem az, hogy a manierista, akadémista művészetek után szükség volt a művészet nyelvezetének megújítására. A Bauhaus-iskola kísérletei a képzőművészeti forma, szín, film terén megújították és gazdagították a művészek lehetőségeit, az új, modern

stílusok mind tapasztalatszerzéssel jártak. Ma már a kifejezőeszközök széles skálája áll a művészek rendelkezésére. Ha megnézünk egy megyei képzőművészeti kiállítást, akkor az egyéni stílusok sokféleségével találkozunk. A kritikusok nehéz feladata az, hogy megtalálják az értékeket ebben a gazdag felhozatalban. A végső szót az idő hozza el, mert a legjobb munkák kiállják az idő próbáját is.

Mint ahogyan más korszakokban is történt, a művészettörténészek ma is megfogalmazzák elvárásokat az alkotásokkal szemben. Ilyen például az eredetiség kritériuma. A művész ne ismételje elődei munkáit – az csak kiindulópont lehet –, hanem próbáljon új megoldásokat találni. Valójában a jó forma kialakításáról van szó. Ha jó a forma, akkor az segíti a művészt, hogy eredeti gondolatokat fejezzen ki. Végső soron a művésznek felfedezőnek, teremtőnek kell lennie. Ugyanilyen a helyzet az irodalomban. A költőktől elvárják, hogy élő, merész metaforákat használjanak, és ne közhellyé vált kifejezéseket.

Korunk meghatározó művészete, a filmművészet felhasználja nemcsak a zenét, hanem az irodalmi alkotásokat is. A *Quo vadis* című film Henryk Sienkiewicz hasonló című regénye alapján készült. Umberto Eco regénye, *A rózsza neve* is egy jó film forgatókönyve lett. A balett és táncművészet is felhasznál irodalmi műveket. Ilyen a *Hattyúk tava* vagy a *Diótörő*, amelyeket egyaránt irodalmi alkotások ihlettek. Néhány erdélyi művész nevét is megemlíteném,

Suba László: Népi tréfa (kerámia)

akik népi alkotásokból merítettek: Márkos András Budai Ilona balladáját dolgozta fel szoborkompozícióban, Szervátiusz Jenő pedig a *Cantata profana* témáját fából faragott domborműben jelenítette meg. De jelentős irodalmi alkotást dolgozott fel Gy. Szabó Béla is egyik grafikai sorozatában – Dante Alighierinek, a világirodalom egyik nagy klasszikusának az *Isteni színjáték* című művéről van szó, amelyik a kora reneszánszban íródott, de ma sem vesztett értékéből. A *Biblia* ma is inspirálja a művészeket. Erre példa az *Üzenet a szakrálisból* című kiállítás, amit a Katolikus Nőszövetség termeiben rendeztek múlt év szeptemberében.

A képzőművészet és az irodalom az ember felzárkózását, a kor megértését, a nem látható dolgok felszínre hozását segíti.

Láttam még egy érdekes kiállítást nemrég Sepsiszentgyörgyön, amely Szilágyi Domokos és a képzőművészek kapcsolatát mutatja be. Itt régebbi és új munkákat is megtekinthetünk, például Plugor Sándor rajzait, amelyeket az *Öregek könyvéhez* készített – ez a kötet a költő és a képzőművész közös alkotása. Itt hozzáteszem, hogy versekben, prózai alkotásokban gyakran visszaköszönnék képzőművészek munkái.

A 20. század fontos tudományos felfedezései, mint a relativitáselmélet, a meghatározatlanság, a kvantumfizika óriási hatást gyakoroltak a szellemi életre és a közgondolkodására, ez pedig a művészetekben is megnyilvánul. A jelenkori filozófusok elemzik a kép és a szöveg viszonyát – meggyőződésük ugyanis, hogy ezek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást, mert a valóság más és más aspektusait mutatják be. A képzőművészet és az irodalom az ember felzárkózását, a kor megértését, a nem látható dolgok felszínre hozását segíti.

Igaz, hogy társadalmunk megosztott a művészet megértését illetően, ugyanis a művelt réteg könnyebben fogja fel korunk művészetét. De a civilizáció fejlődik, nő az iskolázottak száma. A művészek, a szervezők és a múzeumok közös feladata, hogy mindenkinek közel hozzák a művészetet szellemi és esztétikai értékeit.

Pályázati kiírás

Az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, a Sárvári Tinódi Gimnázium és Sárvár Város Önkormányzata meghirdeti

a 41. Kárpát-medencei Középiskolás Irodalmi Pályázatot, és 2018. április 3-tól április 6-ig

Sárvár városában megrendezi az irodalmi pályázat táborát.

Pályázni vers, próza és tanulmány kategóriában lehet. Várjuk minden **14–18 éves középiskolás diák magyar nyelven írt írásait.** Egy pályázat **maximális terjedelme kategóriánként 15 kéziratoldal lehet** (számítógéppel, 14 pontos betűnagysággal írva, de ugyanilyen terjedelmű, kézzel írt, jól olvasható írásokat is elfogadunk).

A pályázat benyújtási határideje: 2018. február 15.

A pályázatok beküldhetők:

– **e-mailben**, csatolt mellékletként (Word-dokumentum formátumban), az iroszak@t-online.hu címre. Kérjük, hogy minden mellékletben tüntesse fel a pályázó a nevét, címét, e-mail-címét, esetleg telefonszámát, valamint iskolája nevét és címét. Fontos: ha valaki két kategóriában pályázik, két külön mellékletet küldjön e-mailben (pl. külön a verseket és külön a prózákat, az ezt tükröző elnevezéssel: „XY versei”,

„XY prózái”. Kérjük, hogy senki ne küldje egy-egy versét vagy novelláját stb. külön-külön mellékletben, hanem kategóriánként egy mellékletbe másolja be pályaműveit. Fontos, hogy minden egyes írás fölött szerepeljen az író neve!)

– **postai úton**, egy példányban. Aki több kategóriában küld pályaműveket, külön borítékban küldje a vers, a próza, illetve a tanulmány pályázatát. Kérjük, hogy a borítékra írja rá, hogy mi található benne (pl. „verspályázat”, „prózapályázat” stb.). A postán érkező pályázatban is kérjük feltüntetni a pályázó és az iskola nevét, címét, e-mail-címét, esetleg telefonszámát.

A pályázatokat postán az Írók Alapítványa, 1093 Budapest, Lónyay u. 43. fszt. 1. címre várjuk.

A pályázat nem jelíges.

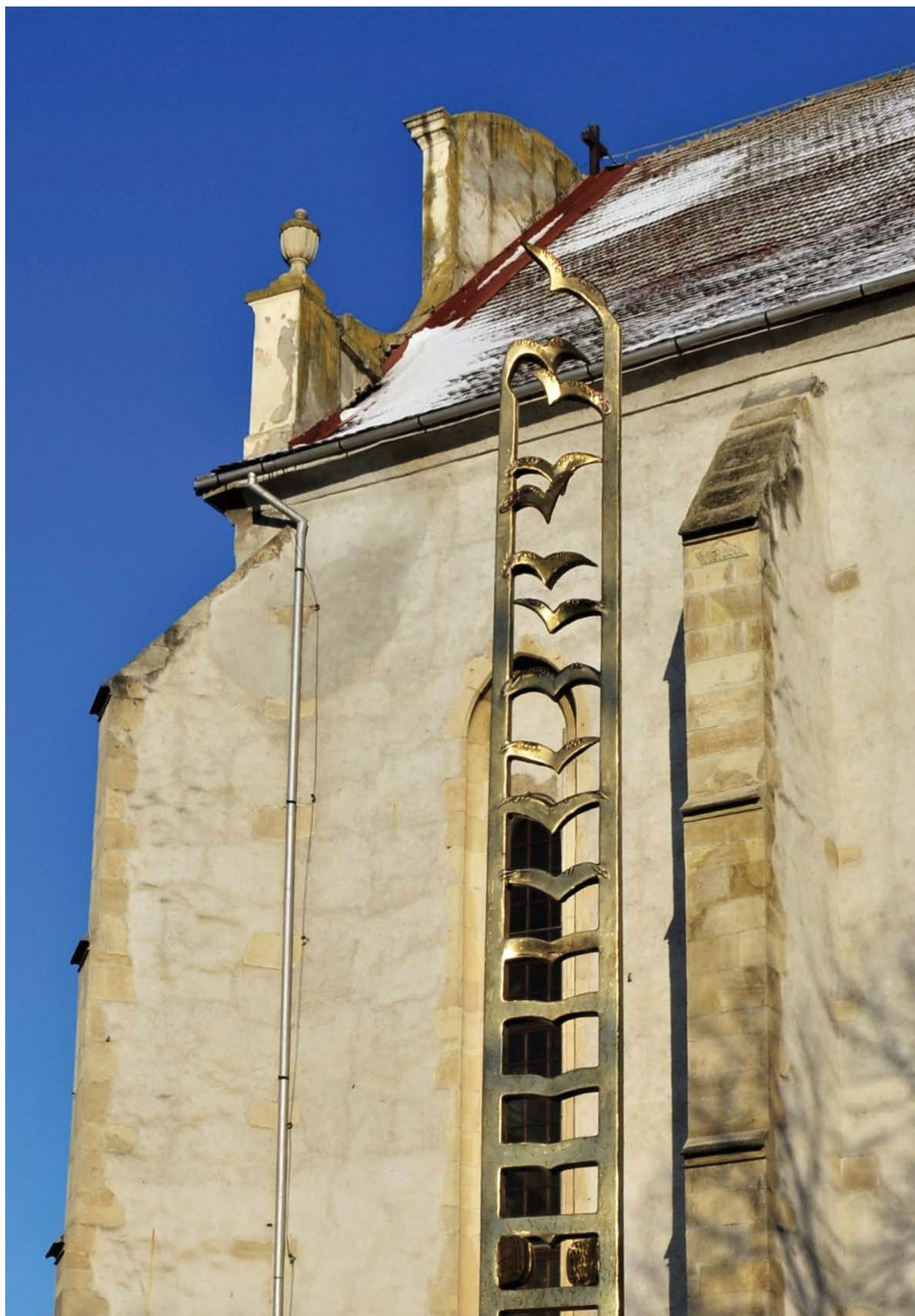
A pályázatok visszaküldését nem tudjuk vállalni.

Az ötven legjobb pályázat szerzőjét meghívjuk a sárvári irodalmi táborba, ahol a műhelymunka során neves írókból, költőkből álló zsűri értékeli a pályaműveket, és sor kerül a díjkiosztó ünnepségre is. A meghívót 2018. március 19-ig juttatjuk el a meghívottakhoz. A meghívottak számára a sárvári irodalmi tábor díjmentes, szükség esetén útiköltség-térítést is biztosítunk részükre.

Mezey Katalin szervező,
Írók Szakszervezete, Írók Alapítványa

A pálya felé. Farkas György felvétele

A vallásszabadság emlékműve Tordán. Liviu Mocan alkotása